Тувинская республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1988 чылдың апрель 30 суббота № 102 (13702)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 көпеек.

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, ВЦСПС-те болгаш ВЛКСМ ТК-да

1988 чылдың апрель 16-да В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 118 чыл оюнга турескааткан Бүгү-эвилелдің коммунистиг субботниги болган. Ол совет кижилерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейлиг чоруунуң, оларның СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязын төлептиг үткүүр дээш чүткүлдүүнүң хереченилели болган.

Субботникке 157 миллион ажыг кижи киришкен, олар үлетпүрде, кедээ ажыл-агыйда, тудугда, транспортта болгаш улус ажыл-агыйының еске-даа адырларында боттарының ажылдаар черлеринге, ол ышкаш хоорайларның болгаш чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазынга ажылдаанар. Субботникти белетээринге болгаш чорударынга бедик организастыг болгаш ажыл-ишчи чорук көргүстүнген. Долу бот-орулга-чарылганың болгаш бот-ажылаанныышкынның байдалында ажылдап турар хөй санныг күш-ажылчы коллективтер улус ажыл-агыйынга болгаш чурттакчы чонга херек продукцияны үндүрүп, кедээ, кеезээн хандырар чүүлдерин күүседирип-биле ажылдыг хемчээлдерин боттары төлевилеп тургузуп алган.

Бодунуң бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылы-биле субботниктиң киржикчилери он ийиги беш чылдың үшкү чылының онаалдаларын күүседиринге төлептиг салыышкынны киргеннер. Баштайгы сантүн-биле алырга, чүгле үлетпүр продукциязын ол барыкла 1,4 миллиард рубльге бүдүрүп үндүрген. Хөй санныг күш-ажылчы коллективтер аная хүннерге деңнээрге продукцияны хейну бүдүрген. Оларның эрээн кеезээн камнап алган чиг эт болгаш материалдар-биле кылган. Субботник киржикчилери беш чылдың фондузунга арыг орулганы барымдаалаарга, 327 миллион рубльди ажылдап алган болгаш шилчиткен.

Бүгү-эвилелдің коммунистиг субботнигинге идепкейлиг-биле киришкен бүгү кижилерге — ажылчыннарга болгаш колхозчуларга, инженер-техниктиг ажылдакчыларга болгаш албан-хаакчыларга, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларынга, аныяктарга, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга кызымек, халас күш-ажылы дээш чүректің ханызынан өөрүп четтириишкинни СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК-зы илергейлеп тур.

Совет кижилериң күзелин, күш-ажылчы коллективтериң болгаш хөй-ниити организацияларының саналдарын барымдаалап, субботникке ажылдап алган акша-хөреңгини чаш уруглар бажыңнарын, уруглар бажыңнарын болгаш өскүс уругларга болгаш адакезиниң хайгааралы чок арткан уругларга, школа-интернаттар тударына, кадык камгалалының көдээде болгаш районнарда албан черлериниң материалдыг базазын улам ыцай быжыглаарынга, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының социал-амыдырал ачы-дуза чедирилгелерин экижидеринге ажыглаар.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу апрель 28-те болган ээлчегліг хуралында СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязын белеткээри болгаш эрттирери-биле холбаштыр элээн каш организастыг айтырыгларны чугаалажып көрген.

Электроника үлетпүрүн хөгжүдер талазы-биле чазактың ажылдап кылган саналдарын Политбюро чугаалажып көрген. Ниитилелдиг социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиринче, чүртту эртем-техниканың мурнуку чаалазынче үндүрүп хандырарынче угланышкынны амыдыралга боттандырары улус ажылагыйының бүгү адырларын хөгжүдеринге шинтпирлиг салдарны көргүзүп турар продукциялыг электроника үлетпүрүн, ооң ажыктыын улам ыцай көдүрер талазы-биле сонгаарладып болбас хемчеглерин ап чорударын негеп турар деп хуралга демдеглээн. Электроннуг чепсек-херекселдер-биле башкартынар машиналарны, дериг-херекселдерни болгаш приборларны, саналга техниказын бүдүрүп сеелгү чылдарда калбартканы-биле электроника техниказының кылыгларына хереглелдің өзүлдезинин теиплерии-биле электроника үлетпүрүн хөгжүдериниң төлевилээн перспективаларының аразында дүүшкек эвес чорук тургустуунуп келген.

Ада-чурт электрониказының эртем болгаш бүдүрүлге базазын калбартыр болгаш быжыглаар талазы-биле демчеглер комплексизи чүүлдүтүнүп көрген. XII, XIII беш чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде электроника үлетпүрүнүң күүзүн улгаттырары, ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаартырын болгаш чурттуң янзы-бүрү девискээрлериге эрээн каш чаа заводларны тударын, микроэлектроника айтырыгларының талазы-биле эртем төптерин тургузарын төлевилээн. Электрониканың техниктиг деңнелин дыка бедиринче угланган дузалал болгаш үндезин шипчилелдериң комплекстиг программазын хүлээп алган. Ол ажылдарга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының организацияларын болгаш дээди өөредилге өөрлерин киириштирер.

Литваның Компартиязының ТК-зының болгаш Латвиа ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Эстониянын Компартиязының ТК-зының болгаш Эстон ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң калбак активтиг киржилгезиг-биле ажылдап кылганы ол республикаларның улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының кол схемазын СЭКП ТК-ның Политбюрозу чүүлдүтүнүп көрген. Эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдар талазы-биле саналдарны республикаларның Дээди Советтериниң сессияларынга чугаалажып көрген болгаш оларны деткээн. СЭКП ТК-ның июль (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бүдүрүлгезинин (каттыжышкынының) дугайында Хоойлузуига дүүштүр чаа схемалар эргелеп башкарылганы үндезин-биле эде тургузарынче, ооң аппаратын кызырарынче болгаш чигедиринче, ол республикаларның социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедир талазы-биле удуртулганын колдуунда экономиктиг методтарынче шилчиринге организастыг баштайгы белеткелди тургузарынче угланган.

Апрель 21-22-де Москвага АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульцтуң эви-чоруунда үезинде ооң-биле М. С. Горбачевтуң беседаларының болгаш Э. А. Шеварднадзениң чугаалажыышкынларының түүнелдерин Политбюро чугаалажып көрген болгаш чүүлдүтүнүп, ооң ыраажылыг хамаарыштыр билчиир чорукту чедип алганын, ону эртнирери-биле холбашкан кол хемчеглерни дугурушканын деидеглээн.

Дээди деңнелге болур Москвага үжуражыышкын тодарлай болгаш улуг түүнелдерлиг болзун дээш эргежок чугула күжениишкиннерни үндүреринге совет удуртулга белен. Ону кылырынга америк талаадан уткуштур чогуур чүткүл, политиктиг боттуг чүүлдерни барымдаалап көөрүнге, ооң белеин, еске таланың эрге-ажыктарын барымдаалап көөрү, делегей мурнунга бодунуң харыысалгазының хемчээлин ылавылалдыыбиле бодзары болгаш өскелерге бодунуң үзел-бодалдарын база үнелелдерин албадаарындан ойталаары эргежок чугула дээрзи билдингир.

Венгр Улус Республиказынче Н. И. Рыжковтуң албаныың найыралдыг аян-чоруунуң түүнелдерин Политбюро чүүлдүтүүнүгеи. Совет-венгр харылзааларының эң чугула айтырыгларын боттуу-биле чугаалажып көргеин база чедип алдынган дугуржулгалар Совет Эвилели болгаш Венгрияның аразында ажы-дуңмалыг-ны харылзааларны болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам ыцай быжыглаарынга чаа аргаларны ажыдып турар. ССРЭ-де болгаш ВУР-да чаартылга чорудулгаларының сорулгаларының ниитизи болгаш угланышкыннарының чоокшулашкаа ийи чурттарның аразында экономика, эртем-техника, культура болгаш өскедаа талаларга демиг хөделишкиннериниң ажыктыын бедиринге үндезин ужурдуллар болуру демдеглеттингеи. Бо бүгү болгаш делегейиің үндезин бүгү айтырыгларына чаигыс ийи көрүүшкүн совет болгаш венгр улустарының аразында найыралды быжыглаарынга бараан болурунга бүзүрелди илереткеи.

«Проблемы мира и социализма» журналдың ажылының талазы-биле апрель 12-15-те Прагага болган чөвүлел хуралдың түүнеллериниң дугайында А. Ф. Добрынинниң дыцнадынын чугаалажып көргеи болгаш СЭКП-ниң делегациязының ажыл-чорудулгазын чүүлдүтүүгеи. Ажык-чарлыг болгаш бот-боттарының туруштарын хүндүлүүрүнүң байдалынга болган саналонъл солчулгазының түүнелинде «Проблемы мира и социализма» журналдың ажыл-чорудулгазын эде тургузар болгаш ооң-биле холбаштыр чогуур хемчеглер ышкаш ындыг чугула айтырыгны шиитпирлээринге чогаадыкчы көрүүшкүнүң коллективтин-биле ажылдап кылганынга сеткил ханыышкынын илереткеи. СЭКП ТК-ның бодап турары-биле алырга, ындыг көрүүшкүн үеиің өзүзүнга, коммунистиг, бүгү ажылчын болгаш чөөн үзелдиг демократтыг шимчээшкиннин хереглелдериинге дүгжүп турар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга күрүне тургузуушкунунуң болгаш чүрттуң ниитилел-политиктиг амыдыралының еске чамдык айтырыгларын база чугаалажып көргеи.

Часкы хову ажылдары

КӨК-ТЕЙЖИЛЕР ШӨЛЧЕ ҮНҮПКЕН

Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң хову турлаанда машина-техниказы часкы хову ажылдарынче бир демниг үнүпкен.

Бо ажыл-агыйга чээрби ажыг чылда тараа тарып, ажаажып келген хоочун механизатор Михаил Доржуевич Ондар баштаан тараажыларның агрегаттары эртенгиниң чеди шакта-ла үрезиннерни чаштырып эгелей бээр. Мал чемнеринге ажыглаар көк-тарааны болгаш суланы чаштырарын оларның эгелей бергени ол.

Механизатор Михаил Ондар «К-700» маркалыг тракторундан дүжүп келгеш, ажылкжиниң шуудашкынныг чоруун турарын чугаалады. Олар эрткен хүннерде тараа шөлдеринің шыгын базырып, бок үнүштерни арыглап, хөрзүнүг болбаазырадып турганнар.

Совхоз мында үш муң ажыг гектар шөлдүг. Чеди үүс ажыг га черде мал чемнериниң чаңгыс чылдыг үрезиннерин чаштырган.

Часкы хову ажылдарын кыска хүүсаада чорудар дишкен. Ынчангаш тараажылар ортузунда шалыпчы ажылдаарының социалистиг чарыжын калбартып эгелээн.

ЧУРУКТАРДА: «Көк-Тей» совхозтуң часкы хову ажылдары; мурнакчы тараажы Михаил Ондар.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

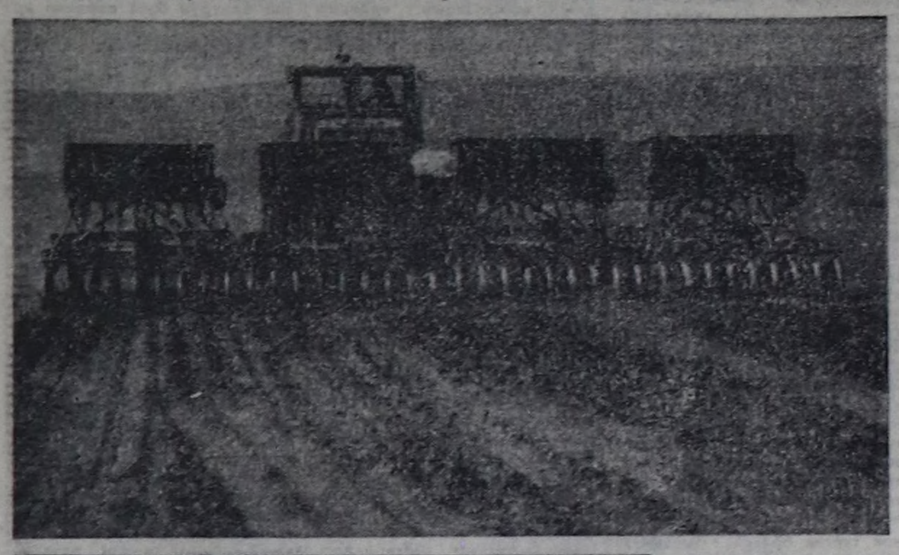

Шынар — ажылдың көрүнчүү

ХЛЕБТИ СОЛУПТАР ЧҮВЕ ЧОК

Бистиң амыдыралывыска хлеб агаар дег эргежок чугула. Хлеб чокта чаңгыс-даа хүн амыдыраары берге. Ону ог-бүле бүрүзү эки билир. Ынчангаш хлебти солуптар чүве чок. Ол кижиниң аъш-чемниң кол кеезээ болуп кеезээде артар. Хлеб-биле чонуң хандырылгазының айтырыы бисте шагда-ла шинтпирлеттинген болза-даа, хлеб-булочка кылыгларының дугайында чон аразында чүге хөй чугаа чоруп турарын! Ол дээрге быжырып турар хлебтиң шынарының дугайында чугаа. «Хлеб-булочка болгаш макарон кылыгларының шынарын экижидер база ону бүдүрериңге күш-ажылчы коллективтериң материалдыг сонуургалын бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1986 чылдың октябрь айда доктаал хүлээп алганы таварылга эвес болгай.

Бистиң чуртувустуң хлеб быжырар бүдүрүлгелери олла чылдың декабрьдан эгелеп чемгир, шынары эки, хоолулуг чаа хевириң хлебтерин бүдүрүп эгелээн. Чаа хевириң хлебтериниң өртек-үнези элээн улгатканы чугаажок. Чиг эттиң, материалдарның немелде чарыгдалдары-биле база хлеб быжырар үлетпүрүнүң ажылдакчыларының шалың төлевирин улгаттырганы-биле ол холбашкан.

1987 чылдың январьдан эгелеп бистиң республиканың Хлеб быжырар болгаш макарон үлетпүрүнүң эргелелиниң бүдүрүлгелери шынарын экижиткен чаа хевириң хлебтерин быжырып эгелээн. Ол хлеб колдуунда-ла үш хевириин: дээди сорттуң, бирги болгаш ийиги сорттуң кызыл-тас далганындан быжырган ак хлеб. Көк-тараа болгаш кызыл-тас далганын холуп тургаш, быжырган Дарницкий база Российский дээр хлебти хөй эвести быжырып турар.

Туранның, Бай-Хаактың хлеб заводтарында болгаш Кызылдың хлеб комбинадында быжырып турар хлебтиң шынарын бо чылдың январь-февраль айларда хынап көргеи бис. Түңнели шоолуг-ла эвес болду. Бай-Хаактың хлеб заводунуң быжырып турары дээди болгаш ийиги сорттуң кызыл-тас далганындан быжырган ак хлевин шуптузун хынап көөрүүшке, стандарттарның негелдезинге дүүшпес болган. Хлебтиң дузун ажыдыр салган болгаш ооң дашты тоглап дүжүп турар болган. Чиг этти белеткээринден эгелээш ,быжыргыже чедир хажыдыышкын кылып кээрге, шынар дугайында чугаа кайын турар деп. Ажыткы кылыр далганны шишкивейн база деңзилевейн берип турар. Дрожжини болгаш дусту ажыткыже салырда карак-биле даап салып турар. Технологтуг дериг-херекселдерни байдалы багай. Ажыткан далган хуваар херексел далганны шын үлеп база шыдавас. Мынчап кээрге, хажыдыышкыннар болуп, хлебтиң шынары багай болуп турбайн канчаар. Хлеб быжырар суугуларда температура хынаар херекселдер чок.

Бо бүдүрүлгеде бүдүрүлге лабораториязы ажылдаайн турар. Үнген, кирген продукцияның хыналдазын чорутпас. Белен продукция стандарттарга дүгжүп турарын база хынап көрбейн турар. Бо бүгүнүң түңнелинде шынары багай хлеб бүдүрүп турар дээш Бай-Хаактың хлеб заводунга экономиктиг торгаал онаар ужурга таварышкан бис. Ийиги сорттуң кызыл-тас далганындан быжырган 10 муң рубль өртектиг 48,3 тонна хлебти хлеб заводунуң отчёдунга киирбейн берген.

Тураның хлеб заводунда байдал Бай-Хаактыындан мүнне чүгээр. Бо бүдүрүлгеге хынаан хлебтиң 14,6 хүүзү стандарттың негелдезинге дүүшпес болган. Туран хоорайның чурттакчыларының кол-ла хереглеп алыры дээди сорттуң кызыл-тас далганындан быжырган «Саратовский» дээр калач—бүдүрүлгениң быжырып эгелээни хлевиниң чаа хевири. Ол стандартка дүүшпес болган.

Хлеб заводунуң бүдүрүлге лабораториязы эргежок чугула дериг-херекселдер болгаш приборлар-биле четче хандыртынмаан. Үнген, кирген продукцияны контрольдап хынавайн турар. Калач болгаш хлеб быжырып турар үеде технологияны сагывайн келген. Дусту хоютпайн ажыткыже салып, сугну карак-биле көргеш, кудуп турары канчаар таарышпас. Суугуларның температуразын хынаар приборлар меге айтыр болгаш оларны тургускан олчаан хынап көрбээн.

Кызылдың хлеб комбинадының дугайында черле тускайлап чугаалаза эки. Тыванын күрхайгаарал лабораториязы бо чылдың январьдан эгелеп продукцияның шынарын доктаамал хынап турарын доктааткан. Эрткен чылын беш хыналда чоруттувус. Хынаан продукцияның үштүң бир кезии стандартка дүүшпес болган. Бүдүрүлгеге экономиктиг торгаал хемчеглерни дөрт катап онааган. 53,3 муң рубль түңнүг 58,6 тонна хлебти база 132,3 тонна «барнаул» дээр калачыны план күүселдезинден казаан. Стандартка дүүшпес продукция бүдүрүп турарының чылдагаанын тодарадыры-биле эрткен чылын Тыванын хайгаарал лабораториязының күрсадыг инспекциязының болгаш Хлеб быжырар болгаш макарон үлетпүрүнүң эргелелиниң төп лабораториязының төлээлекчилериинден тургустунган комиссия ажылдап турган.

Бо чылын катап хыналда чорударывыска мооң мурнунда илереттинген четпестериң хөй кезиин эдип албааны иле-рээн. Продукцияның шынарын экижидер талазы-биле бурунгаарлаашкын чедип алдынмаан болган. Хынап көргенивис хлебтиң 29 хүүзү стандарттың негелдезинге дүүшпээн. Хыналданың „түңнелин өзүгаар экономиктиг торгаал хемчеглерин ажыглаваш, дээди сорттуң кызыл-тас далганындан быжырган ак хлебти садарын хорааан. Күрсадыг инспекциязы-биле февральда чоруткан хыналда үезинде быжырган хлебтиң 19,3 хүүзүн дузу чок дээш брактаан. Ооң чылдагаанны далганны ажыдып турар үеде хажыдыышкыннар.

Шынары багай, стандартка дүүшпес продукцияны бүдүре бээриниң база бир чылдагаанны бригадирлериниң, мастерлериниң, бүдүрүлге лабораториязының талазыдан контрольду суларатканындан боон турар. Эргежок чугула хемчээр болгаш шенелде кылыр дериг-херекселдер-биле лаборатория бүрүн хандыртынмаанны база маңаа сайдарлыг боон турар.

Кызылдың хлеб комбинады бүдүрүп турар продукцияның ассортиментизиниң талазы-биле квартал планын күүсеткейн барган. План өзүгаар 100 тонна көк-тараа биле кызыл-тастан хлеб быжырар планын деңгүп-ле 43 тонна кылдыр күүсеткен. Бора далгандан быжырган 102 тонна хлебти садып алыкчыларга чедир бербээн.

Хлеб болгаш макарон үлетпүрүнүң эргелелиниң бүдүрүлгелери 1989 чылдан эгелеп ажыл-агыйны бешкарарының чаа байдалдарынче шилчиир. Маңаа чедир, арткан үениң дургузунда продукцияның шынарын база ассортиментизин экижидер талазы-биле едырның ажыл-ишчилери улуг ажылды кылыр ужурлуг.

Александра МИРОНОВА.
Күрхайгаарал лабораториязының күрүне инспектору.

ИШТИКИ БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГА: баштайгы базымнар

Үндезин реформаның оруу-биле

Долу бот-орулга-чарылганың кол ужур-утказы—эвээш чарыгдалдарны чедип алырынга идиг берип, ажыл-агыйны план өзүгаар удуртуру. Үндүрүп берген кол фондуларны ажыглаарынга бүдүрүлгеринің бот-тускайлаш, бот-харыысалгалыг чоруун быжыглаары, бүдүрген продукцияның сайгарылгазындан алдынган орулганың күсели-биле бодун боду акшаландырары, бодунуң чарыгдалын боду дүглап шыдаптары, ооң түңнелинде арыг орулга алыры, материалдыг идиг беришкинни ажылдың түңнелериндан хамаарылгалыг болдурары, керээ өзүгаар хандырылганы шыңгыы сагыыры—депшилгелиг арганың кол шынарлары ындыг.

Бүдүрүлге чаа арганы иштики бот-орулга-чарылгаже шилчээш, улам ханыладып болурун амыдырал бадыткап турар. Бистиң корреспондентивис Артык ХОВАЛЫГ «Тыва кобальт» комбинаттың план килдизинин начальники М. А. ИВАНОВТАН интервью алган.

— Бот орулга-чарылга-биле ажылдап эгелээнде, комбинаттың ажылынга үнелелди кандыг көргүзүглер тодарадып болуруп!

— Бир-ле дугаарында, күрүне чагыгларының күүселдезин көөр. Керээ өзүгаар хандырылганың чурумун чугулага ап турар. Канчаар ажылдаанывысты арыг орулга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, бүдүрүлге болгаш социал-культура объектилерин ажыглалга киргени көргүзе бээр.

Оон аңгыда бүдүрүлгениң ажыл-ижин үш хевириң көргүзүглери бадыткап болур. Бирээде, ниити көргүзүглерни, курчагыгны планнаары, тудуг-монтаж, геология-шинлел ажылдарының хемчээлин, орта үнген лимиттерни тодарадыры, курлавырларны хуваары чугула болуп турар. Ийиде, планны хевирлээриниң контроль саннарын шын кылыры —бир кол негелде. Продукция бүдүрериниң (ажылдаанын болгаш ачы-дуза чедиргениниң) хемчээлин өртек-биле тодарадыр. Арыг орулганы чүден, чежени ап болурун саналы —эртем-техниктиг депшилгени бүдүрүлгеге ажыглаанындан бе, технологизны чаартканындан бе, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүргенинден бе? Социал адыр беримчелиг ажылдаарының бир тепкиижи дээрзин утпаза эки. Үште, экономиктиг нормативтерни доктаадыры. Ол дээрге бүдүрүлге фондулары, күш-ажыл курлавырлары дээш төлевирлер, санап каан орулгадан бюджетче, министерствоже шилчидер акша-хөреңги, бүдүрүлгени сайзырадырының, идиг беришкиннинің, шалың, материалдыг өртектиг үүлдериң 1 рубльге онааштыр сайгарган бараанныг продукцияга хамаарыштыр курлавыры дээш еске-даа саналжыннарны баш удур кылыры негеттинген.

— Силериң бүдүрүлгеде иштики бот-орулга-чарылгаже шилчилгеге доктаап көрүңерем.

— Негелделер база ниити бүдүрүлгении дег, ынчалзадаа цехтериң онзагай талаларын база көрген. Оларны тускайлаан, ажылдаарынга таарымчалыг аргаларны тургускан. Комбинаттың еске бүдүрүлгелер-биле харылзаазы хандырыкчы болгаш хереглекчи принциптеринге үндезилеттинген болза , мында харылзаа база бир янзы. Түңнел көргүзүг —арыг орулга, материалдыг идиг беришкин, социал болгаш бүдүрүлгени сайзырадырының фондуларының үндезини болуп турар болгаш ону цехтерге кайы-хире ажылдааны-биле үлээр апаар.

Дузалал цехтерге продукцияны бүдүргениниң болгаш ачы-дуза чедиргениниң хемчээли, ажылчыннарның саны-ның лимиди, курлавырлар чарыгдалының нормативи колдаар. Администрация биле цехтериң аразында харылзааның иштики бот-орулга дугайында дүрүм-биле таарыштырар. Цех бир эвес администрация керээ өзүгаар хүлээлгезин күүсетпес, ол чылдагаанбиле план үстүнген болза, айтырыг тургузар эргелиг. Чаргы үнүп келгенде, арбитраж комиссиязы үзер. Ында кол-кол специалистер кирген. Буруулуг цехтен шаңналды казыыр, материалдыг чарыгдалдарны оон эгиттирер. Өске талазында, цех план күүселдези, кол фондуларның шынарлыг ажыглалы, камналга, технология чурумун сагааны дээш харыысалгалыг. Ажыр чарыгдал болгаш бот-үненің 1 хүү өскерлиишкини дээш цехтің шаңналының 5 хүүзүн казааш, өске цехтерге берип болур. Бир эвес цех орулгалыг ажылдай берзе, хавырткан хүүзүн курлавырдан дедир эгидер.

Хамык-ла айтырыгларны айның бештің хүнүнге чедир киирер, комиссия ону онга чедир көөр. Цех бүрүзү бригадаларның бот-орулга-чарылгазын организастап болур. Комиссия цехтериң ажылын анализтеп, экономиктиг дузаны чедирер хүлээлгелиг.

— Кол көргүзүг — арыг орулганың үнер дестерин, ооң үлелгезин канчаар чоруткаңыл!

— Комбинаттың планнатынган арыг орулгазы бо чылын 3209 муң рубль. Күрүнеге төлевирлерден артканындан планнаттынмаан торгаалдарны казып кааптар. Эвээш орулгалыг бүдүрүлгеге санаттырып турар болгаш, комбинат бүдүлге фондулары, күш-ажылчы курлавырлар дээш төлевирлерден хостаткан. Санажылга орулгазының 28 хүүзү социал айтырыгларны шиитпирлээринче үнер. 400 муңу материалдыг идиг беришкинче көрдүнген. 1 рубльдің бараанның продукциязын бүдүрериңге үнген чарыгдалдарны планга удур 1 хүү чиигеткени дээш материалдыг идиг беришкин фондузу 5 хүү улгадыр азы 20 муң рубльге. Чарыгдалдар улуг турда, ол хире түңге кызырлыр. Брак кылганы дээш торгаал бо фондудан казыттынар болганда, бот үнени чиигедиринден, камналганы шыңгыырадырындан аңгыда шынар дээш демисел күштелир.

Хандырылга-биле катай саналга, план күүсеттинген болза, идиг беришкин фондузу 15 хүү өзер, ол дээрге 60 муң рубль, күүсеттинмээнде 3 хүү кызырлыр азы 12 муң рубльге.

Материалдыг идиг беришкин фондузундан чоннуң хереглел бараннарын бүдүргени дээш, чаа техниканы чогаатканы болгаш ажыглааны дээш, автор шаңналы дээш үндүрери көрдүнген. Бо бүгү үүлдерге он ажыг муң үнер.

— Социал айтырыгларже кичээнгей кандыгыл!

— Бо чугула адырже 2940 муң рубль болгаш арыг орулгадан алдынган 2804 муң, нормативе өзүгаар өскээр шилчилгелерден артып калган пландан ашкан арыг орулгадан 136 муң рубль үнер. Чоокку чылдарда Хову-Аксы суурга он сес аал чурттаар бир, ийи аал чурттаар беш бажыңнар, бежен орунгуг ниити чуртталга бажыңы, 230 олуттуг уруглар сады туттунар, Пионер лагерьлериниң, санаторийлериниң дериг-херекселдерин четчелээринче, кадыкшылга комплекизинче элээн акшаны киириштирер. Электри четкилерин чаарты кылырынче, чуртталга коммунал ажыл-агыйының хереглелинче акша үндүрер.

Бирги кварталдың түңнелиби-биле курчагыг болгаш керээ өзүгаар продукция бээриниң онаалдазы күүсеттингеи. Керээлиг хүлээлгени 10-15 хүү ажыр боттандырдыаыс. Бараанныг продукция бүдүрери 115 хүү, ону сайгарары 113 хүү, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 118 хүү азы эрткен чылдың деңнелинге хамаарыштыр 120 хүү болган. Баштайгы базымнар эки түңнелдерни берип турар.

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ—КИЖИ

„ШЫННЫҢ“ КӨРҮНЧҮҮНДЕ:

Ажылчыннар болгаш колхозчулар! Ажыл-агыйны чорударының чаа методтарын, күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээринин депшилгелиг хевирлерин дидими-биле шиңгээдип алыңар! Мурнакчы дуржулганы, экономиктиг билиглерни шиңгээдинер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели сөөлгү чылдарда районнуң-даа, министерствонуң-даа мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзинге санадып келген. Ук коллектив көдээниң чонунга ачы-дуза чедирерин калбартыр дээш бар аргаларын болгаш курлавырларын ажыглап турар. Оларның бөгүнгү ажыл-иши-биле номчукчуларны таныштырдывыс.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) бригадир Кара-кыс Дүчүн-оол-дүң даараныкчылар Валентина Салчак болгаш Салбак Айын-оол олар-биле сүмележип турары. Эр улуска чүвүр даараар бо бригада сөөлгү чылдарда мурнакчыларның одуруундан дүшпээн. Оларны чаңгыс аай наряд системазынче киирген соонда, ажылы улам эскижээн.

КОЛ БЫРА—ЧАРЫШ

Сөөлгү чылдарда чоннуң амыдырал хандырылгазынга, ачы-дуза чедирилгелинге хамаарыштыр эвээш эвес документилер хүлээп алдынгылаан. Чүну-даа мурнай СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, «1986—2000 чылдарда чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң Комплекстиг программазын» чугулаган демдеглээр апаар. Бо документилер амыдырал хандырылга ажылдакчыларының мурнунга улуг сорулгаларны салган.

Республикада өске амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелдери-биле бир демей, бистиң эргелеливис чаа аргаже 1986 чылдың январьдан шилчип кирген. Ол чорук чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазын эжиждеринге, ооң культуразын бедидеринге улуг идиглиг болганын демдеглекседим. Бүдүрүлгеде четпестерни чайладырда, бергелөрни ажып эртерде база салдынган сорулгаларны күүседирде бригадага, цехке, комплекстиг хүлээп алыр пунктуларга болгаш аңгы-аңгы кижи бүрүзүнге эде тургустуунушкуунну чорударын оралдажып келдивис. Кол-ла чүве коллектив кежигүннерин чаа өзу-биле кижизиделинче күштү угландырдывыс. Оларның-биле ажылдаарының арга-методтарын бир янзы көрүп база кадр кижиниң бүдүрүлгеге турум ажылдаар шинээзинче, ооң мөзүзүнче, бергелерге торулбазынче, бот-идепкейинче, үениң негелдезин бедидиле үнелел билиринче кичээнгей салдынган. Шынап-ла, мөзү-шынар талазы-биле эки кижизиттинген кижилер коллективтиң мурнунда салдынган сорулгаларны чедип алыр дээш кызын ажылдап, бүдүрүлгениң ажыктын бедидер, ажылдың шынарын эжиждер, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарын амыдырал бадыткап турар-дыр.

Коллективтиң мурнунда салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырарда, бирээде, күш-ажылды организастаарын база моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкинин эжиждиктенивис деткимче болган. Тодаргайлаарга, социалистиг чарышты бригада, цех, тус-тус кижилер аразынга доктаамал организастап, ооң түүнелин ай, квартал санында түүнеп, мурнакчыларны, чыдып каап турарларны илередип турарывыс чаңчыл апарган. Эр улустуң чүвүрүн даараар бригаданы күш-ажылчы киржилгениң коэффициентизин барымдаалап тургаш, чаңгыс аай наряд системазынче шилгелде кылдыр 1986 чылдың январьда ажылдадып киирдивис. Чоорту бригаданың ажылы эжиждээн, планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин доктаамал күүседип келген. Чылдагаан чок ажыл шагы үзер, прогулдаар кижи чок апарган. Ажылдың шынары дээш кичээнгей улгаткан.

Чаңгыс аай наряд системазынче шилчээнинден, ажыл телевиринге өскерилге болган. Мурнунда шалыңны разряд-даа барымдаалавас, чүгле кылганын барымдаалап санаар турган. Ам разряд чугула болгаш ажылдың шынарын, күш-ажылчы киржилгезиниң коэффициентизин көөр болу берген. А өске кижиниң орнунга ажылдаан таварылгада, немелде телевир алыр. Бо бүгүден ажылчыннар разрядын бедидери, холушкак мергежилди чедип алыры кол-дур дээрзин биле бергеннер.

Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжышкынының) дугайында ССРЭ хоойлузу күштүг болуп эгелээнден бээр үш ай эртип чоруур. Ол бот-акшаланыышкынга болгаш бот-эргелелге кирген бүдүрүлгелериниң амыдыралының хоойлузу болу берген. Хоойлу бедик шынарлыг ажылдаарынче сонуургалды бедидип, күш-ажылчы коллективтерге демократияны болгаш бот-эргелеп башкарылганы хөгжүдеринге таарымчалыг байдалды тургускан. Чогум-на бо бүгүнү ханы билип алыры-биле коллективке экономиктиг өөредилгениң кичээлдерин эрттирип турар бис. Хөй-ниити организацияларының ролюн үнелеп, оларга дуза чедирип, аңаа даянып ажылдаары черле чугула. Коммунистер Устав негелдезин өзүгаар хуралдарны эрттирип, чугаалажыр айтырыгларны шын шиликринче, оларны эрттиреринин шынарынче сагыш салып турар апарган. Партия эге организациязы (секретары В. К. Хүрүү-оол), профэвилел (даргазы Ч. П. Салчак), комсомол (секретары К. К. Дилгижек) организациялары коллективтиң кежигүннериниң идепкейин бедидер дээш чаа аргаларны дилеп тып турар.

Ажылчыннарның билиин болгаш мергежилин бедидеринче угланган хемчеглер алдынып турар. Сөөлгү ийи чылда Кызылда өөредилге-бүдүрүлге курстарынга, чурттуң хоорайларынга (Донда Ростовка, Куйбышевке) ийи быжыкчы, идик мастери дөрт кижи, бир диспетчер, бир цех начальниги билиин бедиткеш келген. Кызылдың өөредилге-бүдүрүлге комбинадынга, бүдүрүлге каттыжыышкынныларга тускай мергежил чедип алган 10 мастер ажылдап турар. Үениң негелдези-биле ажылчыннарны холушкак мергежилге өөредирин моон соңгаар-даа уламчылаар бис.

Эрткен чылын 1986 чылга дөңнээргө, ачы-дуза чедирилгезиниң ниити өзүлде хемчээли 20,1 хуу болган. А бо чылдың ийи айларын эрткен чылдың ол-ла үеларинге дөңнээргө өзүлде хемчээли 24,3 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 14,1 хуу бедиткен. Бир кижиге онааштыр ачы-дуза 8 рубль 42 көпеек болган. Бо чылдың бирги кварталының планын 103,5 хуу күүседип, районда албан черлериниң, организацияларының аразынга чарлаттынган чарышка бирги черни эзледивис. Ынчангаш коллектив СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Коллективте боттарының мергежилинге бердинген, мурнакчы ажылдыг мастерлер бар. Оларга Бай-Тал, Кара-Хөл суурларда комплекстиг хүлээп алыышкын пунктуларының эргелекчилери Л. Иргит, К. Ооржак, Г. Салчак, А. Пиин-оол бис-ти кварталда планнарын 100—112,3 хуу күүсеткилээн. Лариса Иргиттиң чуруун эрткен чылдың түүнели-биле республиканың Хүндүлел самбызынга киирген.

Чарыш — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, планныг онаалдаларны чедишкиннинг күүседиринге чугула быра. Эргелелдиң администрациязы, профэвилел комитеди социалистиг чарышты он хонуктап түүнеп, «Соцчарыш экранынга» мурнакчыларның чуруктарын азып турар. «Мергежилиниң тергинин», «Эң эки мастер», «Эң эки быжыкчы» деп вымпелдерин тыпсыры чаңчылчаан. Ол ышкаш мурнакчы бригадалар, цехтер аразынга тыпсыр бирги, ийиги чергениң вымпелдери база бар.

Суурларда комплекстиг хүлээп алыр пунктуларның план күүселдезин көдээ Советке сайгарып, практиктиг дузаны чедирип турар. Бай-Тал, Кара-Хөл көдээ Советтери, даргалары Урана Монгуш, Николай Күжүгет, совхоз директорлары Чурунай Хертек, Александр Хертек олар чонга ачы-дуза чедирер черниң ажылынга кескү деткимчени кылып келген. Олар пунктуларның септелгезин шынарлыг кылып, ей-ийде транспорт-биле хандырып турар.

Ынчалзажок Эр-Хавак (эргелекчизи А. Салчак), Шуй (эргелекчизи О. Хертек) суурларда комплекстиг хүлээп алыышкын пунктуларының ажылы негелдеге дүүшпес. Чүге дээрге чонбиле быжыг харылзаа түпкейн турарындан, чагыглар эвээш кирип келген. Кандыг-даа ажылдакчы хүлээнген ажылынга ээ-харыысалгалыг, бүгү күжүн, билиин үндүрүп тургаш ажылдаарынче үе кыйгырып турар. Ынчангаш үстүнде айытканым пунктуларның эргелекчилери четпестерин эдери, мурнакчыларга дөңнештир ажылдаарын чедип алыры — бистен хамааржыр.

СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязы удаваас болур болгай. Аңаа уткуштур коллектив кежигүннери ажылжижин улам эжиждеринче бүгү күжүн мөөңнээр апаар. Ол ышкаш чаа эгелээшкинни коллективте кежигүн бүрүзү ханы шиңгээдип, чонга ачы-дуза чедирерин мурнукузундан-даа эжиждеривис соңгаарлаттынмас сорулгавыс болур.

Б. ХЕМЕР-ООЛ.
Бай-Тайгада чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң начальниги.

ЧАА АРГАЖЕ ШИЛЧЭЭН СООНДА

1986 ЧЫЛДЫҢ эгезинден бээр Күш-ажылды организастаарының бригада керээзинче шилчидивис. Баштайгы үеларде белен эвес-ле турду. Ажыл-иш бир янзы эде кылдынган. Тодаргайдаарга, чеже квитанция дужаттынгаш, кайы хире түү кирген-дир, алыр шалың оон хамаажыр. Мынчаар чаа арга-биле ажылдаан сөөлүнде, бригадада сагылга-чурум быжыккан, күш-ажылдың бүдүрүкчүүр-даа эжиждээн. Кижи бүрүзүнүң ажылга хамаарылгазы эжиждип, сонуургалы улгаткан. Бо бүгүнү бригадир кижи болганымда эскерип, мурнуку чылдар-биле деңнеп, анализтеп турар мен.

Бригада кежигүннери дөрт кижи бис. Бисти чүгле эр улустуң даштыкы хевин даараар кылдыр тускайлаан. Дөрт даараныкчының ийизи СЭКП кежигүннери, артканы — комсомолчулар. Кижи бүрүзү харыысалгавысты медереп билип турар бис. Чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер, прогул кылыр кижи чок. Мурнуку чылдар-биле амгы үени деңнээргө ылгалдыг. Шынап-ла, чажыргаш канчаар: мурнунда ажыл шстын бо-ла үзүптер, прогулдай-даа бергилээр улус турган. Ынчаар прогулдаан, эш-өөрүмнү эпчок байдалга таварыштырдым азы күрүнемге чидириг болдурдум деп эгенир, сестир безин сеткил чок турган болгай. Чамдыкта бодунуң хуу хөрээн ажыл үеэинде кылырын оралдажыр. Магазиннээр, хөмүр-даш дүжүртүр дээш, өске-даа хуу ажыл-хөрээ-биле чораан, олчаан баар. Таныш-көрүш улуузу-биле-даа хөөрешкеш туруп алыр. Үези халас эртип турарын ожаавас боор. Амгы чаа ажыл-иштиң байдалы ындыгларны кыңчыктырбас апарган. Кымдан-даа негелде шыңгыыраан. Күш-ажылга киржилгениң коэффициентизин барымдаалаар апарганда, ам кымдаа ажыл шагын аңаа черге үспес болу берген.

Бүдүрүп турар ажылывысты ай санында бригада кежигүннери сайгаржып ап келдивис. Бирги кварталда 3000 рубльдиң ачы-дузазын чедирер турдувус. Ол планывысты долу боттандырдывыс. Бүдүрген ажылывыс ыраап-ла шынар комиссиязын (даргазы Чечек Хертек) дамчыштыр эртер. Бирги кварталда даараан хевивистиң шынарын эки деп үнелээн. Кым-бир даараныкчының даараан хеви четпестерлиг болза, комиссия хуусаазын айыткаш, эде кылдырар. Мынчаар негелдени күштелдирген түүнелинде, хепти шынарлыг даараарынче онза сагыш салдынып турар.

Долу бот-орулга-чарылгаже болгаш бот-акшаланыышкынче шилчиириниң кол негелдези болза, хамыкты мурнай бригада, цех бүрүзүнге бот-орулга-чарылганы быжырымчалыг шиңгээдири болур. Бригада кежигүннери ол талазы-биле белеткелди уламчылап, экономиктиг өөредилгеге киржип турар бис. Ооң-биле чергелештир СЭКП ТК-ның сөөлгү Пленумнарының материалдарын өөренип, ында айытканы шиитпирлерни амыдыралга боттандырар дээш кызып ажылдаарын кижи бүрүзү хүлээнип турар.

Мара-кыс ДҮЧҮН-ООЛ.
Бригадир.

ДАГДЫНЫКЧЫЛАР БОЛГАШ АНЫЯКТАР

Аныяктар бисте хөй. Бригадалар, цехтер ажылчыннарының хөй кезии — аныяктар. Бүдүрүлгениң чугула участоктарынга аныяктарның дагдыныкчылары кылдыр Серик Шагдыр, Сылбык Ондар, Оржуңмаа Шыырап, Александра Аңгыр-оол оларны быжыглаан. Олар боттарының мергежилинге мөөңнеп алган билиин аныяктарга дамчыдып келген. Аныяктар дагдыныкчыларының арга-сүмезин дыңнап алырындан аңгыда, оларның ажылгырын, сагылга-чурумга үлегерлиг болурун база өөренип ап турар.

Амгы чаартылгалар үезинде аныяк кижи бүрүзүн чуртунуң экономиказын сайзырадырынга бедик харыысалгалыын, хамаатты хүлээлгезин ханы билген турарын угаадыры елбек. Ынчангаш бистиң дагдыныкчыларывыс бо бүгүнү аныяктарга билиндирер, үениң негелделери-биле ажылдаарының арга-методтарын илдик чок шиңгээткен турарынче ажылдарны кылып турар. Бүдүрүлгеде ажыл нормазын ажыр күүседип, хөй-ниити ажылдарындан чыда калбас, сагылга-чурумнуг комсомолчулар бар. Валя Салчак, Люба Хомушку, Чечена Доңгак, Андрей Хертек, Долчаң Салчак олар дагдыныкчыларның үлегерин эдерип, багай эвес ажылдап турар. Бүдүрүлгеде комсомолчулар эрткен чылдың түүнели-биле комсомол эге организацияларының аразынга калбарган социалистиг чарышка бирги черни эзлээш, комсомол райкомунуң вымпели-биле шаңнаткан. Бо шаңналда бистиң дагдыныкчыларның киирип келген үлүг база биче эвес.

Клара ДИЛГИЖЕК.
Комсомол эге организациязының секретары.

ЧУГУЛА АДЫРДА

ЧОНГА ШЫНАРЛЫГ ачы-дуза чедирер черниң кол адыры —көдээ суурларда комплекстиг хүлээп алыр пунктулар болур. Бай-Тал суурда мээң эргелекчилээнгем пунктуның ачы-дузазын түс черде чурттакчылар, малчыннар эки билирлер. Пунктуну дамчыштыр чонга ачы-дузаның 15 хевирин чедирип турар бис. Чурттакчылардан иштики, даштыкы хеп аймаан даараары, амыдыралдың нарын дериг-херекселдерин септээри, хепти химиктиг арга-биле аштаары, идик болгаш өске-даа хептерни септеңселирин дээш ачы-дузаның өске-даа хевирлерин хүлээп ап турар бис.

Ачы-дузе чедиреринің ол хевирлерин чонга долу бараалгадырының аргаларын тып ажылдаарынче сагыш салып келдивис. Ол чүү аргаларын? Хамыктың мурнунда— олуттай чоруктан адырлып, доктаамал, шимченип, чон-биле харылзажыры. Оларның ажыл, амыдыралын көрбүшаан, кандыг чагыглар киирерин даңзылап, хүлээп алыр бис. Хүлээп алган чагыгларны айыткан хуусаазында күүсеткеш эгидер.

Ынчалзажок телевизор, соодукчулар дээн ышкаш, амыдыралдың өске-даа нарын херекселдери, шынап-ла, дыка нарын болур. Оларның чамдыктарын септээр артык кезектер тывылбас. Чагыкчыларның үш соодукчузу артык кезек чугундан, чыл чедир септеттинмээн. Соодукчуларның кезектерин тыпкаш чорудары-биле Кызылче чагыгны киирдивис. Та кажан кээр.

Совхозтуң удуртукчулары, специалистер малчыннарже бо-ла үүүшкүн организастаар. Оларның-биле кады коштунчуттарывыс чаңчыл болу берген. Ол баргаш беден чагыгларны эзлеринге хүлээдир, чаа чагыгларны хүлээп алыр бис. Эрткен айларның бирээзинде Туралыгда хойжуулар Шойгу Монгуш, Чечек Доңгак оларга четтивис, мастер Борис Шогаалан ол ег-бүлелериниң телевизорларын септеп берген.

Телевизор септекчизи, баш таарар мастерлер, чурук тырттырар кижи район төвүндеи ай сенында келир. Чамдыкта графиктиг үүүшкүннерде Даштыг-Тейде, Хемчик бажында, Туралыгда, Мешпеңхөлде бригадаларга чеде бергилээр. Мынчаар чон аразынга чоруп, оларның-биле тудуш ажылдаарга, ай, квартал-даа планнары күүсетинер, чонга-даа таарымчалыг чорду.

Чонга ачы-дуза чедирер комплекстиг пунктулар база чаңгыс аай наряд системазынче шилчээн. Амгы үеде кижи бүрүзүнден негелде — шимченгир, чаа аргаларны тып ажылдаары. Ынчангаш үениң негелдезин ажыл-хөрекке бадыткап көргүзери кижи бүрүзүнүң дөрт хүлээлгези болуурун билип турар бис.

Совхоз дирекциязы, көдээ Советтиң күүскому бистиң пунктунуң ажылынга деткимчени көргүзүп турар. Комплекстиг үүүшкүннер кылырда бисти үтпас, ап алыр. Ажылымны көдээ Совет сессияларынга, күүскомга отчёттап турар мен. Ам отчёдумну ийиги кварталда дыңнаар. Маңаа ажылда чедер, четпестеримни анализтап, сайгарарга, моон соңгаар кандыг аргаларны тып ажылдаарынче бодандырып келир. Ындыг сайгарылгалар харын-даа ажылда четпестерни чайладырынга дузалыг-дыр.

Комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузунда идик дсараар мастер Чылбак Сат биле нелээн ажылдап турар бис. Эрткен чылын пунктулар аразынга калберган социалистиг чарышка бирги черже үндүвүс. Бо чылдың бирги кварталының планын 112,3 хуу боттандырдывыс. Он ийиги беш чылдың үшкү чылында, чаартылгаларның ийиги нарын чадазында, улам холувус дыңзыг, туруушкун чок ажылаар бис.

Лариса ИРГИТ.
Комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузунуң эргелекчизи.

ЧУРУКТА: цехте быжыкчы, коммунист Чечек Хертек. Ол келген чагыкчыларны эвилеп-ээлдек хүлээп алыр, оларның күзелин өзүгаар хептерни көруштүг кылдыр быжар дээш чогаадыкчы арагларны ажыглап ажылдап турар.

ТААРЫМЧАЛЫГ БАЙДАЛ ДУГАЙЫНДА

БҮДҮРҮЛГЕ эргелели 62 ажылчынныг. Бо ажылчыннарның бүдүрүп турар ажылы-биле чергелештир, оларның боттарының ажылдаарынга, амыдырал-чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургустунган бе? Бо талазы-биле удуртукчу Б. Д. Хемер-оол, партия, комсомол эге организацияларының секретарлары В. Хүрүү-оол, К. Дилгижек база өскедаа ажылчыннары-биле чугаалашкан мен.

Ажылчыннарның ажылдаар шөлүн делгемчидери-биле чоорту хемчеглерни ап келгилээн. 1978-79 чылдарда бүдүрүлгениң бир өрээлин эзлеп турган котельнаяны дашкаар үндүрүп тускайлаан. Ооң орнунга идик цегин ажыткан. Ол үеде одалга системазының септелгезин (хоолайларын, батареяларын) бүрүн кылган. 1984 чылда котельная өрээлин курраг штукатурлаан, шалаларын тускай материал-биле шыпкан. Дештын малгаштааш, чугайлаан. Бригадалар, цехтер ажылчыннарынга хүндүс ажылгаар чырыкты киирген. Агаар арыглаар черлерни кылдырган. Машина турар гаражты адаанда оңгарлыг кылдыр септелгезин кылган. Бүдүрүлгениң кол адырлары — комплекстиг хүлээп алыышкын пунктуларын дерт совхозта делгемчиди тудуп берген. Бо ажыгдарга совхозтар директорлары, Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу, партия райкому, райкүүскомдан багай эвес дузалаан.

1985 чылда бүдүрүлгениң бир талазынга шөл немээн. Олче чиик болгаш даштыкы хептер даараар бригадаларны, баш таарар, диспетчер орар черлерни аңгылап 'киирген. Эргелел бажыңының бир талазынга бо чылын 120 дорбелчин метр шөл база немей тудар. Орта нарын дериг-херекселдер септээр база баш таарар өрээлдер турар.

Ажылчыннарның ажылдаар өрээлдерин болдунар шаа-биле аңгылап келзежок, бухгалтериягa, берт даараар черге өрээлдер хөрек. Чаңгыс аай наряд системазы-биле ажылдап кирген-даа болза, электри энергиязын кайы бригада азы цех чүү хире камнап азы чарыгдаанын көөр счётчик салдынмаан. Ындыг счётчиктерни өрээлдерге салыр деп чугаа чоруп турар. Оны ажыл-хөрекке дүрген боттандырза эки. Бо база-ла ажылчыннарның материалдыг сонуургалынга шаптыктыг. Ол ышкаш чүвүр даараар бригаданың өрээлинин ажылдаарынга таарыштырган хүндүсү чырыын амдаа немээри күзеинчиг. Арыг агаар киирер форточказы чүгле чаңгыс соңгада кылдынган. Моон уламындан өрээл ишти ышкам, ол-ла өрээлдериң девкиринде кылдынган агаарладыышкын хүрүү озал-ондак болдурбазынга удур таарыштыр кылдынмаан. Черле ынчаш эргелел бажыңының иштики аян-шинчизин чайгы септелге үезинде көрүштүг кылдыр кылыры негеттинип турар.

Дээвириниң курраг штукатураларын солаваш, деңдески кылырының аргазын көрзе.

Эргелелде ажылчыннарның бажың-балгат, ясли-сад-биле хандырылгазы четпес байдалда. Ажылчыннарның чүгле тозу делгемчиткен бажыңарда. Бөгүнге чедир бажың оочурунда алды кижи туруп турар. А шуут бажың чок, төрелдери биле кады чурттап орар 11 кижи бар. 1985 чылда Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң дузазы-биле ийи аал чурттаар делгем бажыңнарны ажыглалга киирген. Оон бир талазында начальниктиң ег-булези, өскезинде ол-ла черниң ажылчыннары чурттап орар. Шуут бажың чок, төрелдери-биле чурттап орар аныяктар бажың алыр оочурга туруп албаан. Оочур тургустунмаанда, ол талазы-биле удуртукчудан, райкүүскомдан бажың айтырары эпчок болгай.

Ниитизи-биле районда ясли-сад айтырыы берге байдалда, школа назыны четпээн 2191 чаштар бар. Оларның чүгле 780-и ясли-садтарда турар. Районда 14 ясли-садтың ийизи чаа хевирниг. 1989 чылда 140 олуттуг ясли-сад тудары кердүүгеп. Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелде ажылчыннарның 10-у ясли-сад оочурунда. Ол черде септелге тудуг участогу, КМК, райпо тудугжулары демнежип, 75 олуттуг эрги школаны септеңселээш, ясли-сад кылырын көрген. Ол ажыглалга киреп-ге, өске ясли-садтардан олут хосталырын көрүп, оочурда улустуң ажы-төлүн киирер.

Онаашкан ажылынга ак сеткилдиг болурундан аңгыда, хууда амыдырал-чуртталгазынга база кызымак, ажыл-ишчи болуру черле чугула. Ол бүгү кижилериниң боттарындан хамааржыр. Эки чурттаар диза, ниитиниң-даа, боттуң-даа ажылынга кызымак түткүл негеттинер. Бүдүрүлге эргелелинде ажылчыннар дузалал ажылагыйын сайзырадырынче бичедаа болза, демин каттыштырып турар. Ында 13 ег-буле суурда малдарны тудуп, ажыын көрүп орар. Артыкшылдыг апаарга, күрүнеге дужаап турар. Ылаңгыя К. Дүчүн-оол, С Сарыглар бода болгаш шээр малдарны четчирин-биле тудуп, өскелерге ажыл-ишчизин көргүзүп келгеннер. Ол ышкаш эрткен чылын картофельди эргелел черниң ажылчыннары он ажыг кижи чаңгыс черге тараан. Өскелери бажың участоктарынга олуттклаан. Бо чылын ол ажылды профэвилел комитеди база организастыг чорударын планнаан.

Ажылчыннарның кадыын эжиждер хемчеглерни эргелдиң удуртукчузу, профэвилел комитеди ап келген. Кадыы кошкак кижилерни путёвка бээриниң шаа-биле, чурттуң курорттарынче чорудуп турар. Андряна Хертек Красноярскиде «Шира» курортунга дыштангаш келген. Сылбык Ондар «Чедер» курортка кадыын быжыглаан. Эки ажылдаан кижилерни халас путёвка-биле аян-чорукче чорудуп келген. Клара Дилгижек эрткен чылын кандыг деп. Оода-ла хүндүсү шактарда быжырган далган, чаагай хайындырган суттуг шайдан садыгаарын райпо организастаза деп күзел бар. Бо-дуг болза, оларның бүдүрүкчүүр ажылдаарынга дуза болур. Ышкам өрээлдерге хүчэедир ажылдаар улуска цай чокка берге дээрзин ажылчыннар чугаалап турдулар.

Эргелел чери чаңгыс УАЗ машиналыг. Чурттакчы чону хей, кадыр-берт оруктарлыг черге чаңгыс бо машина-биле чонга ачы-дуза чедирери берге, Машина берип дузалаары-биле Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунга ийи удаа чагыг киирген. Ол чагыг бүде бээрин бүдүрүлге начальниги дыка күзеп орар. Чурттакчылыг суурларже үнүүшкүн графигин райкүүском бадылап каар. Машина чаңгыс болганындан, ол график чедир күүсеттинмейн-даа баргылаар. Ындыг болганда бо база-ла ажылдаарынга эки байдалды болдурбайн турар.

Моон кандыг түүнел үндүрүп болурул? Ажылчыннарның ажылдаарынга, амыдырал-чурттаарынга — тодаргайлаарга ниити чуртталга бажыны, ясли-сад-биле хандырарынче амгы үениң негелдези-биле хеделир хөрек. Үстүнде ады кирген, бажың чок аныяктар аңгы-аңгы мергежилди чедип алган кадрлар-дыр. Оларны чурттаар оран-бажың-биле хандырарын эргелелдиң удуртукчузу Б. Д. Хемер-оол, райкүүском даргазы В. Х. Сүге-Маадыр олар холга алыр боор деп идегедивис.

Чиримма ЧООДУ.
(«Шынның» корр).

Бо арынның материалдарын «Шынның» корреспондендилери С. ЧООДУ, О. ОХЕМЧИК (фотолары) олар белеткээн.

Профоблчөвулелдиң президиумунда

КОЛЛЕКТИВТИГ КЕРӨӨЛЕР: күүселде кандыгыл?

1987 чылда коллективтиг керөөлер күүселдезиниң түңнелдери болгаш 1988 чылдың керөөлерни чарарының дугайында айтырыгны профоблчөвулелдиң президиумунуң хуралынга чугаалашкан. Бо талазы-биле профоблчөвулелдиң киллис эргелекчизи Н. И. Зверковтуң информациязын дыңнаан.

...өткен чылын бүдүрүлгелерге, организацияларга, совхозтарга коллективтиг 373 керөө күштүг болуп кирген турган. Ында көрдүнген ийи талалыг хүлөөлгөлерге үндезилөөш, бүдүрүлгелерге, организацияларга экономиктиг болгаш социал чамдык айтырыглар күүсеңдезин хандырган.

Республиканың бүдүрүлгелери плантан ажыр 9,7 миллион рубльдиг продукциязын бүдүрген, 7,6 миллион рубльдиг сайгарган. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчөөли 1986 чылда турганындан өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, чоннуң хереглел барааннарын бүдүрер, үүрмектеп садар бараан саарылгазының, чөнга ачы-дуза чедирер талазы-биле планныг онаалдалар күүсеттинген. Чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирериниң талазы-биле ажылдың деңнели өзүлделиг болган.

Анализтен алгаш көөрге, коллективтиг керөөлер күүселдезиниң деңнели ооң мурнундагы чылдан кудулай бергенин президиум хуралы демдеглөөн. Ийи талалыг керөөниң 1341-и күүсеттинмөөн.

Автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылдакчыларының профөвилел обкому бо талазы-биле ажылды кошкак тургускан. Чижөө, ында аныяктарны кижизидер, өөредир, оларның күш-ажылын организастаарынга хамаарышкан 130 хемчеглериң 15-и күүсеттинмөөн. Эртемниң, мурнакчы дүржулганың чедишкиннерин кептередир, күш-ажылды эртем өзүзу-биле организастаарынче угланган 45 хемчег боттанмайн барган.

Тудуг болгаш үлетпүр тудуг, тус чер үлетпүрүнүң болгаш коммунал-амыдырал бүдүрүлгелериниң, Агроүлетпүр комплекизиниң болгаш медицина ажылдакчыларының профөвилел обкомнары боттарының ролүн кошкадып, түңнелдерни чер-черге чугаалажып көөрүн чедип албаан. Республикада хөй профөвилел комитеттери коллективтиг керөөлер күүселдези дөөш контроль чок ажылдап, ону массага калбаа-биле билдингир болдуурарын четпес организастаанын президиум хуралы демдеглөөн.

1988 чылда сорулга улуг. Республикада 419 коллективтиг керөө чардынган, эрткен чылдындан ол 46 керөөге хөй. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, «Тиилелге», Карл Маркс аттыг совхозтар, «Каа-Хем» хомур-даш разрези, өске-даа коллективтер керөө чарарын калбак демократтыг өзү-биле организастаан.

Профоблчөвулелдиң президиумунуң хуралы үстүнде айтырыг талазы-биле доктаалды хүлөөп алган. Коллективтерниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедиринге, партияның XIX Бүгү-эвилел конференциязын төлептиг утку-урунче ажылчы чоннарны мобилизастаарынга, чылды чедишкиннинг доозарынче ажылчы чоннарны мобилизастаарынга коллективтиг керөөлерниң ролүн бедидериниң сорулгаларын ында айытkан.

1987 чылда коллективтиг керөөлер күүселдезиниң түңнелдерин болгаш 1988 чылда оларны чарганының түңнелдерин ажыл-агый активтеринге чугаалажып көөрүн, бо чылдың коллективтиг керөөлеринде айытkан хүлөөлгөлерни долузу-биле күүседирин чедип алырын профөвилелдериниң адырлар аайы-биле комитеттеринге дааскан.

Апрель 30—ВСР-ге Тиилелге хүнү: Мурнуу Вьетнамны бүрүн хостаанының 13 чыл ою (1975 ч.)

МЕКОНГ ХЕМНИҢ АГЫП ЧЫДАР ЧЕРИНДЕ

Мурнуу Вьетнамга апрель — эң-не изиг ай. Чаъс чаггаш туруптарының сезону мырыңай эгелөөр кырында келген. Амдыызында халааданчыг изиг хүннер болуп турар-биле ол ам-даа эгелөөн. Дуъш үезинде суг изин 38 градус чедип турар. Идегел чүгле кежээки сырында. Сооксумаар сырын кээрге, тынарга безин чиик алаар ышкажыгай.

...Меконг хемден адырланы берген черде киир каккылап каан төжектер кырында тутkан бичежек кафеде иелөөн амданныг, ногаан вьетнам шайны таваар аартап олур бис. Мосн-бөөге беседалажып орар кижи — бюроның доктаамал кежигүнү, Хаузянг провинциязында парткомның идеология талазы-биле секретарының оралакчызы То Быу Зям. Провинцияның административтиг төвү, 250 муң чурттакчылыг Кантхо хоорайның кежээки оттары чыып тур. Ук черниң чараш аян-шинчизи чугаавысты чоорту хөрлөөледи берген.

— Меконг хемниң далайже кирген черинде болгаш бистиң Хаузянгта кандыг-кандыг өскерлиишкиннер болганыл? — деп, ол катап айтыргаш, уламчылай-дыр.—Силер ам дайынның истерин көңгүс-ле көрбейн тур силер. Бомбалаашкын-дан арткан оңгарлар ам балыг естүрериниң черлери азарган. Ыштарда балыглар соолуглар болуп артып калгылаан. Кижилерде база-ла ындыг. Хоорайга үрегдөөшкиннер болбаан. Хостакчы армияның кезектери келгелек турда-ла, тура халышкан чон хоорайны боттары хостап алган. Патриоттар 1975 чылдың апрель 30-да радио станциязын эжелеп алгаш, тиилелге дугайында дыңнадыгны оон дамчыткан. Ол шаар халдаашкыныы Нгуен Ван Лыу удуртуп турган. Ол ам ВКП-ниң провинция парткомунуң кежигүнү, бүгүдеге хүндүткелдиг кижи апарган. Ол операция дайынны аймаарадыпкан. Меконг хемниң ужунда бүгү девискээрге, өскээр чугаалаарга, тос провинцияның девискээринге сайгон дайынзырактарның кол деяныр баазазы апрель 30-ниң тиилелгезинге чедир Кантхо турган.

Дайын бо черлерге ханы балыгларны арттырып каан. Дайзын бүгү көдөө суурларның үштүн бири кеззөн, кедөө ажыл-агый шөлдериниң бештің бири кеззөн үзүткап каапкан. Чурттакчыларның 60 хуузу өске черлерже көже бергилөөн, 28 муң кижи өлген. Хосталга соонда бүгү-ле чүүлдерни катап тургузар ужурга таварышкан.

— Хаузянг провинция рис естүрер талазы-биле Вьетнамда сурагжый берген— деп, То Быу Зям чугаазын уламчылады.—Ынчалза-даа күрүне шыгжамырынче ону киирериниң хемчөөлин улгаттырар дөөш эвесс күшту үндүрген. Хосталга соонда баштайгы чылда бистер чүгле 500 муң тонна аъш-чемни алган бис. 1987 чылда ол көргүзүүвүс 1,56 миллион тонна болган. Чаартылга-ларның көску чижектери ол дур. Бо бүгү ирригация системаларын катап тургусканың, Кантхо университединиң эртемденнериниң „селекция аныыш-гаан өзүгаар чоруткаының түңнелинде чедип алдынган. Оон мурнунда тараачыннар чылда чүгле чаңгыс дүжүт ажаап ап турган болза, амгы үеде олар чаа сорттарның ачызында дүжүттү ийи-үш удаа ажаап алыр аргалыг болу берген.

То Быу Зям шайын ижиткеш, бичии боданып ора мынча диди: «Кантхо хосталга мурнуу чарыында казармаларның, ойнаар-хеглөөр албан черлериниң болгаш бичии сетелге мастерскааларының хоорайы турган. Мастерскаалар ам-даа артып калган. Ынчалза-даа 33 муң киловатт күчүлүг ТЭС ажыглалда кирген. Эзиртпес суксуннар кылыр завод ажылдап турар. Чамдык хүү мастерскаалар кооперативтер кыдыр каттыжып алгылаан. Суг портунуң тудуу дооступ турар».

Провинцияда ам 16 муң хире коммунист, 30 муң комсомолчу бар. ВКП-ниң VI съездизиниң шинтпирлерин пропагандаларынга улуг роль Кантхо университединиң болгаш чамдык институттарның студентилеринге болгаш башкыларынга онаашкан. Хостуг амыдыралдың 13 чылының дургузында ооң составы дыка өскерилген. Ам тараачыннарның, албан хаакчыларның, ус-тывышчыларның, халашкан шериг албан-ныгларның уруглары билиглерни шиңгөөдип ап турар. Бижик билбес чорукту провинцияга кончуг дүрген үзүткай. Бир эвес хосталганың баштайгы чылында маңаа 260 муң өөренгичилер болгаш студентилер турган болза, ол ам оларның сены 600 муң четкен. Ужуу-бижик билир чорук партияның болгаш улусчу администрациязының политиказын шын билип алыр арганы чурттакы чоннга берген.

...Кантхо хоорайга совет кижилер — тускай эртемниглер, туристер, чогаадыкчы коллективтер бо-ла чеде бөөр. Хоорайның порттарындан совет когабльдер үзүлбес. Олар аңаа янзы-бүрү чүүктерни эккеп турарлар. Совет Ыраккы Чеен чүкче чорудары-биле Меконг хемниң далайже кирген аксында чурттап турар тараачыннарның өстүрүп каакы кат-чимистерин, ногаа аймаан чүдүрген корабльдер ССРЭ-же дедир өөн кеззрлер.

Владас БУРБУЛИС.
СЭТА-ның корр.

Бир чагааның изи-биле

КЫМ КЫМНЫ ХОМУДАДЫПКАНЫЛ?

«Мооң мурнунда солунга чүве-даа бижип чорбаан мен, силерже бир дугаар бижип олурарым бо. Хомудаанымны күштүг, биживес аргам черле чок болду. Туразы улуг, эрге-дужаалын ажыглаар специалистер бистиң совхозта бар. Чижөө, ажыл-агыйның улуг бухгалтери Сергей Туматович Ангыр-оол эрге-дужаалын ажыглап алгаш, совхозтуң акша-хөрөңгизин-биле бодунга беш өрөөл бажың туттуруп алган. Улуг бухгалтер биле кассир К. Ондар кижилерге эвилеп-эөлдек эвесс. Билбейн чүү-хөө айтырып чеде бөөрге, орта харыы бербес, кончуттунар. Кассир Кара-кыс Чикеровна Ондар тура четсе ажылдаар, хөңү чок болза, ажылдавас кижи. Ажыл шагында ооң конторага ажылдап олурары ховар, хөй кезиннде чок болур. Уруглар садының, машина-трактор хөлезини, газ өргөө төлөөр дөөш кижилер каш-даа хүн кылаштажып келир. Оон ыңай чоннуң акша-шалыңын өй-шаанда эккелбес. Ынчангаш кажан шалың үлөөрни кижи билбес болур.

Мөөн өөм өөзи сүт-бараан фермазында киек кадарып турар. Бажыңдан эртен үнгеш, чүгле кежээ чанып келир. Сүт-бараан фермазынга шалыңны чедирип үлеевейн турарындан, акшазынга четпейн баар кижи-дир. Мооң мурнунда чылдарда акшаны фермага чедирип, үлеп турган, сөөлгү 4-5 чылдан бөөр үлевестөөн. Ооң чылдагааны та чүде чүве.

Өөм өөзиниң авансызын алыр дөөш февраль 23-те кассага баарымга, акша төнген болду. Ол-ла хүн үш кижиге ужураштым, киртен акшадан оларның шалыңын кассир берипкен болду. Моон алгаш көөрге, кассириң кижилер ылгай көөр чаңы база бар-дыр. Март 3-түң түнүнде акша алыры-биле конторага базала келдим. «Ведомосту хаап кааптым» деп кассир хаарылады...»

Чагаа ооң-биле доозулбаан. Моон ыңай чүү бижиттингени билдинде бөөр кылдыр чоорту тайылбырлаарын оралдажып көрөөлиңер. Чагааның өөзи — Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң ажылчын кооперациязының өртектер талазы-биле экономизи Е. С. Седен-оол биле совхозтуң кассири К. Ч. Ондар оларның аразында чөрүлдөө март 3-те акша дөөш үнген. Чүвениң байдалы-биле танышкаш, ийи кижиниң аразында болган маргылдаа боорга, чаңгыс суурда ажылдап, чурттап турар улус-тур, тургустунуп келген ол айтырыгны боттары аразында чугаалажып, дугуржуп алырын чагааның автору Е. Седен-оолга сумелөөримге, хүлөөп албаан. «Силер харын бижиңер» диди.

Бир-төө, мындыг болганда, оон ойталавадым, кым кымны хомудадыпканын сайгарып көрөөлиңер.

Е. С. Седен-оол өөнүң иштиниң шалың акшазын март 3-те, шынап-ла, албаан; акша чок болган, ол-ла дораан совхозтуң директору В. О. Оюнга чаргылдажып кирген. Ол дугайын автор мынча деп бижөөн: «Директорнуң чарыгдал ордери-биле бо кижиге акшаны бериптиңер дөөн айтыышхынын улуг бухгалтер, кассир тоомчага албаан. Шалыңын өй-шаанда ап алган улус олар боттары чүү тоор боор».

Ону сайгарып, совхозка бергеним ол хүн улуг бухгалтер С. Т. Ангыр-оол чок, Кызыл кыре берген болду. Ынчалзажок ооң оралакчызы В. М. Монгушка, кассирге ужураштым.

Хомудал ужун чоруурумну чугаалаарымга, кассир К. Ч. Ондар:

— Кымның хомудап турарын билир мен, Елена Седен-оол-дур — дей каапкаш, уламчылады.—Кедөө черге кассирлеп ажылдаарга-даа берге-дир, шалың чогуур үезинде үнмейн, азы үлөөрге чедишпейн баарга, буруулуг-ла чүве бо кижи болур. Чамдык улус ону чедир билбес боор-дур. Аасдылын көргүзер-даа улус турар. Ынчангаш харын чамдыкта кончуттуна-даа бөөр мен, ол шын харын.

Ажыы-биле чугаалаарга, чагааның автору кымыл деп чүвени билир болганы бо чугааны моон ыңай уламчылаары меңээ өлөөн чиик болду. Чүге дизе бир дугаар ужуражып турары көңгүс билбези кижи-биле ооң аажы-чаңынга хамаарыштыр чугаа эгелөөри, ылаңгыя силерниң адыларга мындыг медөө келген деп аңаа дыңнадыры берге.

Банкыдан акшалап чоруткаш, кассир чамдыкта совхозтуң ажылчыннарының шалыының чүгле чартыын-даа эккөөр. Ону эккелгеш үлөөрге, ол, шынап-ла, чедишпейн баар. Чүге ындыгыл? Чүвениң ужурун кассир бөдүүну-биле мынчаар тайылбырлады: «Бот-акшаланыышкын-биле ажылдап турар бо үеде банкыда совхозтуң агар санында кирген акшадан шалың хамаарныр. Ындыг болганда, хөй эки продукциязы бүдүрүп, күрүнеге хөйну берип, үре-түңнелдиг ажылдап-ла турар болзувусса, шалыңывыс чорул-ла турар, кайы хире ажылдап каар болдур бис, ону алыр ужурлуг улус-тур бис. Чаа аргаже ажылдап кирип тура, ону кижи бүрүзүнге тайылбырлаан, өөреткен чүве».

Апрель чедиде алыр аванс эккөөр дөөш чоруткаш, кассир база өөрөө акша эккелген. Бо удаада совхоз ажылчыларынга акша база чедишпөөн. Бо таварылгада кассирни чүү дөөш буруудадырыл? Кым буруулугул ынчаш? Совхозтуң удуртукчулары, специалистер, ажылчыннар ол айтырыгны боттарынга тургузар болза эки.

Шалың чогуур үезинде үнмейн баарга, өг-бүленің амыдыралының материалдыг талазынга бергедөөшкин болу бөөри чугаажок. Ынчангаш айтырыгның тургустунуп турары чөптүг. Ынчалзажок мындыг байдалда дүрген-не бир кижини буруудадырынче далашпайн, харын байдалды медереп билир, түңнел үндүрер кылдыр өөренири кажан-даа артык өөрөө.

Акшаны кассир баштай малчыннарга үлөөр, оон совхозтуң МТМ-зинге бөөр. Сүт-бараан комплекизинде ажылдап турар ишчилериң шалыкын кассириң аңаа чедип барып үлеевейн турганы шын. Совхозтуң дирекциязынга ол талазы-биле чугааны кылган. Кассир оон түңнел үндүрген, шалыкны ам аңаа чедирил эгелөөн. Сүт-бараан комплекизинге кассир барбайн турганындан, Елена Салчаковна Седен-оолдуң өөнүң өөзи шалының чогуур үезинде албайн турганы база шын. А өг-бүленің хөрөөжен өөзи ооң акшазын совхоз кассазындан алыр дөөш келирге, акша артпаан болуп турганы ол. Ийи хөрөөжен кижиниң аразында үнүп келген чөрүлдөөниң ужу шек мында. Бо бүгү чүүлден мындыг айтырыг тургустунуп көөп болур: бир кижиниң адында акшаны өске кижи бүзүредилге-бижик чокта ап болур бе? Дүрүм негелдезинге хажыдыышкын эвесс бе ол? Улуг эвесс суурга кижилер бот-боттарын билир, танышар, ажырбас дижир бис. Ындыызы ындыг-ла харын, а негелде, чүрүм — кижи бүрүзүнден чаңгыс аай болгай. Бир эвесс кассир бир кижиниң ажылдап алганы акшаны бүзүредилге-бижик чокта өске кижиге, кадайынга-даа дижик, берип турар болза, хажыдыышкын кылып турары ол.

Совхоз конторазының ажылдакчыларының ажыл шагын, оларның ыңай-бөөр чоравының директорнуң секретары демдеглеп турар. Ынчангаш кымның кайда чоруп турары, кайнаар барганы билдингир. Ажылчыннарга шалың үлөөринден аңгыда, алимент, чурт иштинде өөредилге черлеринде өөренип турар совхозтуң стипендиаттарынче акша шилчидер, посылка алыр дөөш кассир кижи почта база чедер апаар, акшалаар дөөш Кызылдаа кире бөөр үелер турар. Оон аңгыда, К. Ч. Ондар совхозтуң профкомунуң казначей хүлөөлгезин база күүседип турар. Ооң ажылы база хөй. Ону улуг бухгалтер, секретарь билип турар, а чүве төлөөр дөөн кижилер келирге, чүвениң ужурун чүге таптыг тайылбырлап берип болбазыл? Уруглар садының, газ хөлезини төлөөр дөөш кижилер кассага кассир чок турда, куруг черге катап-катап көөп турбас кылдыр, тодаргай шак тургузар болза эки-дир. Кассир ол үеде кассага албан олурар кылдыр аан. Ынчан хомудал кирбес. А чогум кассириң талазыйдан чылдагаан чок ажыл шагы үскен деп чүве илереттинмеди.

Бо ийи хөрөөжен кижиниң аразында үнүп келген чөрүлдөөниң чылдагаанын тодарадырын оралдажып тура, кижилерниң бот-боттарынга хамаарылгазының дугайын чугаалаары артык эвесс болгу дег.

Ол үеде кайызы-даа изиг-ленген дег чүве илдеп, кайызы-даа хомудаан. Ону болдурбайн барып болбас турган бе? Шалың ведомозу хагдынганда, отчётту тургузуп каапкан турда, айтырыг тургустунган-дыр, бот-боттарын билчин, аңаа чугаалажып ап болбас турган бе?

Айтырыг совхозтуң директорунга четкен диштивис, ол айтыышкын күүсеттинмөөн. Чүге? Акша чок, отчёт кылдына берген турган. «Чок» деп тура, чамдык кижилерге бериптер акша тыпты бөөр болза, ынчан база шын эвесс апаар.

Кижини хомудадыптары чүден белен. Чүве тоовас, кичөөнгейге албас кижилер хөрын база тургулаар-па. Хензиг-ле элчок сөстү сагыш-сетки килинге кончуг аары-биле үлөөп алыр кижилер база турар. Ындыг болганда, улуска чүве чугаалаарда, бодамчалыг, кичөөнгейлиг болур болза эки.

Совхоз директорунуң адын салганы № 59 дужаал бар. Шалың үлеп турар үеде каржы чөчүк кассириң талазында бар дөөн хомудалдар ажылчыннардан сөөлгү үеде совхоз дирекциязынга киргилөөн. Совхозтуң кассири К. Ч. Ондарны ол дөөш шыңгыы доңгуткан. Түңнел үндүрүң, ажы-чаңда эскертинмейн чоравын чамдык чүүлдерни билип, эде көрдүнеринге ооң салдарлыг болуру чугаажок. Кижини чүгле карартырында эвесс-ле болгай. А совхозтуң кассазындан акша алыры-биле көөп турар улустар, бистериниң боттарывыстың, сагылга-чуруумувус, ажы-чаңывыс кандын гыл? Кассирни хомудадыптар хире сес кажан-даа сөглеп көрбөөн бис бе? Боданып көрөөлиңерем.

Беза катап чагааже эглип көрөөлиңер. Ында «улуг бухгалтер эрге-дужаалын ажыглап, совхозтуң акша-хөрөңгизи-биле бодуңга улуг бажың туттуруп алган» дөөн одуруглар бар. Совхозта профком даргазы М. А. Амырда ону мынча деп тайылбырлады:

— Совхозтуң специалистеринге иккдугген бажың чүве ол. Бир эвесс бо бухгалтер көже бөөр болза, ол бажыңга ооң орнунга ажылдаар кижи олурер.

Маңаа артык тайылбырның керээ чок боор...

Вера КУУЛАР.
(«Шыныың» корр.).

Чылдар болгаш кижилер

СЕЗЕН БЕШТӨӨН

1930 чылда чүгле эр улустан эвес, а хөрөөжен кувискаалчы, суртаалчы аныяктардан намга кирер дугайында билдиришкин көөп турган дөөр дугайын бо чүүлдүң маадырының чугаазындан билдим.

Ынчан Чадаңмаа Сарыговна таптыг-ла 33 харже кирип турган. Бир-ле катап аалдар чайлаглап үнериниң мурнунда Кызылдан ооң честери чораан, ТАР-ның Биче хурал даргазы Хемчик-оол Ийи-Талга сургакчылап келген.

— Кызыл аржылдыг кыстардан, арева кежигүнү мурнакчы аныяктардан чыптардыр — деп, ол айытkаан. Оон Тыванның нам хүрөөлөөнин быжыглаар, эң-не мурнакчы үзелдиг, ажылгыр суртаалчыларны намга хүлөөп алыр дугайында чугаа кылган.

Коммунистер Чадаңмаа болгаш Кыргыс Кудажыларның өг-бүлезинің фронтуга дузаламчызының дугайын номчукчулар билир. Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинде ССРЭ-ниң Дөөди Совединиң депутады чораан, Ленин болгаш өске-даа орден, медальдарның эдилекчизи Кыргыс Кудажы 1943 чылдың март айда Брянск фронтузунуң 13-ку армиязының дайынчыларынга Тывадан белекти Салчак Токага удуртkан болук-биле чедирип чораанының дугайында документалдыг кино-чурук ам-даа бар.

Чадаңмаа Сарыговна ол-ла балаттынмас, төөгүлүг чылдарда Ийи-Талдың колхозчу арат-тарының шалыпкын ажылдап, тиилелге черле болур дөөнзинге бүзүрел турганын мынчаар чугаалады:

— Бодум өг-бүлем-биле ийи-чаңгыстап өстүрүп алган малывыстың эң эжизин шилип тургаш, 75 хуузун үзе сүргеш, өске-даа акша, зөт-чем, сарыг эдеринчилиг чоруткан бис. Шериглерге тоннар, холхаптар, уктар даараавын организастап, удуртуп тургаш, намчы эштерим-биле кады Тыва республиканың удуртур черлериндан мактал, шаңналды ап турдувус. Бодум назынымда таакпы тыртпас хиремде, 12 хире таакпы хаптарын чинчилеп, чараштап даараваш, «Кызыл шериг оолдарымга, тыва кадайдан» деп кыска чагаа бижөөш, өөм өөзи фронтуга белек чедирип чоруурда, белектер аразында суп каан мен. Тывадан мен ышкаш, муң-муң ие хөрөөженнериниң чүрөөнден үнген чылыг сеткил, идегели Кызыл Шериг-нин, бүгү совет улустуң фашистиг Германияны чылча шаварынга дуза болганы чугаажок — деп, дайынчы чылдарны хүндүлүг эне ынчаар сагынды.

— Оглуңар Кызыл-Эник канчап чогаалчы болу бергегенил?

— Алыс угувус тоолдаар, ырлаар, тывызыктаарынга ынак улус бис. Аныяк чылдарымда ырак төреливис Долаан Дүктүг-оолдуң Аргуун, Лайзап дөөр ийи оолдарының кайгамчыктыг тоолдарын дыңнап чордум. Оглум бичии турда, ол тоолдарны аңаа ыдып бергилөөр турдум. Алыс боду сонуургаваа-ла кижи. А уран-чечен өске кол-ла ынак апарганынга адазының чөгези чораан Чолдак-Кадай, кудагайы чораан Көк-Кадай кырган-аваларның төннес-батпас тоолдары салдарлыг болган деп бүзүрөөр мен.

Мөөн чоок кижилерим 80-90 харлаптар улус. Көк-Кадай 90-наан, Чолдак-Кадай 80 ашкаш кызыл-дустааннар. Ам дөөреде улуг аарыыр чүвем чок. Ажы-төлүм — Хову-Аксында Крас оглумнуң, Кызылда Кызыл-Эниимнің, Чал-Кежигде Норжуң кызымның аалдарының аразынга чалаттырып, ажы-төлүмге карак-кулек бооп, чаа, сайзырадыг амыдыралды магадап чору мен. База бир аас-кежиктиг чоргааралым — уругларым уругларының кадык, шыырак, өөр-өөнер өзүп, төрөөн чонунга төлептиг бараан бооп чоруурум.

85 харлыг хиреде, Чадаңмаа кырган-аваазы ам-даа ажылажып салбаан, бир-ле чүвени бышкан, даараан орар болду. Бис чеде бөөрвиске, ногаан сатинден бышкан хөрөгтөөжин чаа-ла сырып, даарап дооскан, эң адаккы өөгүн илип ор.

— Чүге хөстүк кетпес силер? —деп айтырыымга:

— Хараам шоо эки, хөстүк хереглевес кижи мен ийин — деп харыылай тыртып кагды.

Наталья ТЫРТЫК-КАРА.

Лейла Мылдык —Кызылдың № 11 үлетпүр барааннар магазинниң аяк-саза салбырының садыгжызы. Мергежилинге бердинген аныяк садыгжы Май мурнунуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкен. Ол садып алыкчыларга эптиг-өөлдек.

ЧУРУКТА: Лейла Мылдык.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ХЕРӨӨЖЕННЕР, СИЛЕР ЧОКТА

Баштак кара хөрөөженнер, силер чокта
Бажыңывыс өөзиреп, хозаш кыннар.
Сагыш-сеткил саймаарадан куюмналыр,
Сандайга-даа олуртунмас, хоржок апаар.
Аъш-чем-даа орта, таптыг ижиртинмес,
Ала-чайгаар дынзыг холдар суларай бөөр.
Чалар от дег ошкаашкынныг тыныш чокта,
Чаңгыс ботту дүннүң соогу хаарып келир.
Ынчангаштың, хөрөөжен чон, Силерни бис
Ыдык-бедик дөрже чалап, бараан болуп.
Ак-көк хуваа долдур кутkан кежик-чол дөөш,
Алгап-йөрөөп, алдаржыдып, мактап тур бис.

Лидия ИРГИТ.

КАДЫЫН КАМГАЛААЛЫ

Бо 1988 чылда ЮНЕСКО Өг-бүле чылы кылдыр чарлаанын билир болгай бис. А өг-бүленің, ада-иеніиң эң үнелиг эрдинези —уруглары. Уругларының амыдырал-чуртталгазы, кадыы, кижизидилгези дөөш ада-не кончуг улуг харыысалгалыг. Уругну чаш үезинденне ооң үзел-бодалын, культуразын, чуртталганың янзы-бүрү чугула айтырыгларына ооң хамаарылгазын, бодун ап билиринге өөредип эгелөөривисти утпас ужурлуг бис.

Уруг чажындан эгелеп гигиена принциптерин доктаамал сагыыр—ооң бүгү назынында кадык-шыырак болурунуң эгезин салганы ол болур.

Улуг кижи бүрүзүнүң физиктиг болгаш психологтуг байдалы эки болуру ниити гигиенаны сагыырындан, спорттуң хевирлерин чыльрындан болгаш чемненилгениң чурумун сагыырындан хамааржыр дөөрзин шуптувус билир бис. А бичии уругга холдарын чүге үргүлчү чуурун, хүннүң-не диштерин аштаарын тайылбырлаваза эки. Чүге дөөрге уруг ам-даа ону билип албас, чаш, бичии, оон аңгыда аңаа ол солун эвес чүүл болур. А бис ынчаар хөй-ле тайылбырлаарының орнунга уругга ол принциптерин оюн хевирин ажыглап, доктаамал күүсеттирер болзувусса, гигиенага хамаарышкан ол чүүлдер чоорту аңаа эргежок чугула чүүл апаар болгаш бүгү назыда кылып чаңчыга бөөр. Ол дөөрге ада-иеніиң чугула кижизидикчи сорулгаларының болгаш хүлөөлгелериниң бирөөзи-дир.

Маңаа бис кадыкшылды камгалаарының бөдүүн болгаш хөйге билдингир аргаларын көрөөлиңер.

Холдарны чуурр. Ону уругга солун кылдыр кылырын чедип алыр ужурлуг бис. Өңгүр, чараш саазында ораап каан саваңны саткаш, уругга сонуургадып көргүзер, саазынны уруг боду чазарынга дузалажыр болгаш саваңның чаагай чыдын чыттадыр. Саваң бичии уруглар чуурунга таарыштыр үндүртүнген болур ужурлуг. Ол кадыкшылга бичии-даа хора чок, эки шынарлыг саваң болур.

Уругларның холунуң кежи хорлай бергенде, ол ышкаш соок үеде оларның холдарын уруглар креми-биле чаар.

Диштерни аштаары. Ону шиңгөөдип алыры уругларга ындыг-ла белен эвес. Уругларда аңаа шоолуг таарынмастар, ынчалза-даа диштерни үргүлчү, харын-даа ийи катап аштаар хөрек. Ындыг болганда уругга «амданныг» болгаш диш шаларының байдалын эскижидер, диштерни эки арыглаар пастаны сатса эки. Уругларга тускай пастаны үндүрүп турар болгай.

Баш дүгүн чуурр. Чараш, кадык баш дуктери кижиниң даштыкы хевирин дыка аян киирер. Ынчангаш уруг бичии турда-ла, баш дүгүн эки ажаап, чуур кылдыр чаңчыктырар. Уругнуң бажының дүгү эки өзүп турар бе, сырый бе, кургаг азы үстүг бе деп үргүлчү көөр. Баш дүгүн баштай адышка уругларга таарыштырган шампуньну куткаш, оожум, эмин эрттир массажтаавайн чуур.

Уругларывыстың кадыын бичиизинден быжыглаал.

МАЙ БИРДЕ

Май 1-ниң байырлалы келген. Авазы Петяга кызыл тук-чугаш садып берген.

— Кудумчуга үне бергеш түгүмү бедик тут, улус шупту-зу көргейлер аан — деп, авазы оглунга чугаалаан.

Петя кудумчуга үнүп келген. Ында холдарында кызыл тук-тарны бедик тутkулаан улустар эртип турганнар. Петяның чанындан трамвай халдып эрткен. ооң соондан—автобус оларның кырында база-ла кызыл туктар кикскип чораан. Петя өрү көөрге, шупту бажыңнарның, школаның, фабриканың, заводтуң кырында база туктар бар болган. Телевидение суургазының эң-не бажында аскан кызыл тук салгынга эстеп турган. Ол тук эң бедик болбайн аан.

«Мен бичии кижи ышкажыл мен, тукту канчап-даа ыымдан-даа артык бедик көдүрүп шыдаваас мен. Сандай-даа кырынга туруп алгаш көдүрзүмзе, улус дөмей-ле көрбестер» деп, Петя боданган.

Ынчан ол чүнү канчаптарын бодап алган.

Чанында бичии оолдар, уруглар ойнап турганнар. Оларның холдарында янзы-бүрү өңнүг шарлар дөөрже чүткүп турганнар. Петяда база-ла шар бар, ол база-ла дөөрже, бедикче чүткүп турган, ынчалза-даа Петя оозун хендир-биле баглааш тудуп алган, салбас.

— Мөөң түгүм кымыыындан-даа бедик болур! —деп, Петя амырап чугаалаанган.

Ол түгүн шарга чыпшыр баглааш бажының кырынга бедик көдүргеш, агаарже салыпкан. Оозу крышалардан, телевиденне суургазындан-даа бедип ужа берген. Ол хоорай кырынга ужуп турган болгаш бүгү улустарга көскү болган.

— Көрүңер! Көрүңер!—деп улустар дөөрже айытпышаан чугаалап турганнар. — Кызыл тук дыка-ла бедик ужуп тур!

Анатолий ЛЕЛЬЕВР.

Каттырбайн чүүн саңнаар...

Шоодуг болгаш ДУЗААШКЫН

ӨӨДЕЖОГУҢНУ ЧАА БИЛДИМ

Ол кижиниң адын Бөөлдей-оол дээр. Сөөлгү он шаа чыл кады эдержип, шынап-ла, эки-бакты дөгге үлежил келген бис, Бөөлдей-оолдуң дугайын-өске улус «Чер албас эр», «Шолук угаанныг», «Бодун билиннес» дижир, а бодум хуумда аңаа каттышпас турдум. Чүге дээрге он шаа чыл эдержип келгеш, ооң ындыг талазын көрбээн мен. А чоок-та чаа эжим дугайында ооң эки үнелелим өже берген, а чогум бактаар баа сөс тып-пас мен. Ынчангаш, эш-өөр чүү дээр ийик, ону дес-даа-лай чугаалап көрейн.

Он ажыг чыл бурунгаар бир-ле албан черинге ажыл-дап келген мен. Ортумак ал-бан-хаакчы кижи-дир мен ийин. Ол черниң удуртукчу-зун Бөөлдей-оол Бадыевич дээр болду. Назы-хары мээң-не төм, ынчалза-даа эртемин дээди, ынчангаш удуртукчу апарган. Мээң эккелген ха-мык документилериимни шуп-тузун санап, түкпен, чаныс үжүк-даа арттырбайн ном-чаваш, ажылга хүлээп алган.

Ийет, бодум хуумда ажыл-гыр кижи мен. Отчёт-учёттуг ей-шаанда кылыр, даргаларның берген даалгазын чадаг-даа кылаштап чораш, күүсе-дирин бодаар, кандыг-даа ажылды эчизинге чедир чыл-баанда оожургаваас — чаным ындыг. Мээң ол чоруумну Бөөлдей-оол дарга эскерип каан. Баштайгы үеде шала шорлуксаар турган, а чоорту мөгө хамаарыштыр багай сөс чугаалаваас, харын ынчамдыкта мактай суг кагылал-тар. А ооң мени мактап, мак-таваан турганы-даа хамаан-чок, чүгле бодум ажылымны эки күүседип турган мен.

Оон чоорту найыралдажып эгелээн бис Кандыг-бир ай-тырыг шиитпирлээр дей бер-генде, мени чалаар, сүмеле-жир апардывыс. Ындыг иде-гелге мээң хей-аът киргеним чугаажок. Ынчангаш улам кы-зып ажылдап турган мен. Мээң даргам-биле бактажыр барымдаам чок, ол-даа мени чемелеп көрбээн, шак ын-чаар чогум иштинге киир эдеришпес-даа болза, эп-нарал-дыр эжишкилер Сооп чурттап турган бис.

Шаг-шаа-биле турар эвес Бөөлдей-оол Бадыевич бодуну-ның чамдык эки талаларын (ол черге кандыг-даа кижи-де бар) үстүнде турар дарга-ларга көргүзүпкен хире. Ал-ды дугаар чыл кады ажылдап чорувуста, даргамны хоорай иштиниң өске организация-зынче, оон улуг албан-дужаалче депшидип апарган. Ооң орнунга өске аныяк дарга келген.

Бөөлдей-оол бистеи чарлып чоруткан-даа болза, харыл-заазын үспейн келген. Бол-ганчок-ла чедип кээр. Чаа дарга-биле хөөрежир, мээң холум тудар, бир катап ха-рын-даа мени «Хөй чылда кады ажылдап келген эжим» деп өске кижилерге таныш-тырып-даа турган.

«Билир» кижилер ону че-же-даа «шоолуг эвес эр» ди-жип турарга, аңаа бүзүрөөн мен. Бодум хуумда ону «шымбай эр» деп саналп чо-раанын шын. Бир таварылга эвес болза, та кажанга чедир ооң дугайын эки кижи деп бодап кээр мен ыйнаан. Ол таварылга мынчаар болган.

Бир-ле эртен, чаа дарга-выс чокта, Бөөлдей-оол Ба-дыевич чедип келгеш, шуптуу-вус-биле эңдек мендиле-кеш, хөрөөжен чонче баштак сөстер чугаалааш, мээң о-лумну дыңзыг туткан. Ийи минута хиреде саадааш, дар-гавыстың кайнаар барганын айтырды.

— Бүгүн көдээ үне берген, кежээ кээр, чогум ажылче даарта үнүп кээр — дижип аңаа тайылбырлаан бис. Бөөл-дей-оол Бадыевич кезек бо-данып ора, карманнарындан 5—6 хире ама саазын үштүп эккелди.

—Даарта мээң бээр кээр чайым чок, бо саазыннарны даргаңга бериват аа, Ооржак — дээш, менче сунду.—Кады комплекстиг хыналда кылган улус бис, ооң тайылбыры-дыр, танышкаш ат салыр ки-жи. Соңгузу хүн кээп ап алыр мен.

Саазыннарны дамчыдар деп аазааш, көрбейн-даа стол хааржаанче суп кагдым. Бөөлдей-оол дарга байыр-лашкаш үнген соонда, минута безин четпээнде, ол саазын-нар дугайын үттүпкен мен. Даргага ат салдырар доку-мент аразында киир каап каан кижи ону кайын бодап орар мен, дөмей-ле бодуну көрүп каар болгай.

Дүш соонда Бөөлдей-оол Бадыевич бо чүгүрүп безин эвес, шүүт үжүгүп кирип кел-ди. Ол эргин аксынан-на менче үглай маңнапты.

— Күжүр, эжим, — деп, ол ыракта чугаалады. Демги саазыннарым иштинде чеден беш акша бар-дыр. Шалыным артыы.

Мен дораан-на дулгүүрле-рим кармандан үштүп, стол караан ажыттым. Ооң берген саазыннарын ол хөөрөөр ту-дустум. «Эх, билген болзумза Бадыевичиниң акшазын шиңгээдиптер чүвемни» деп, бир ажылдакчы баштактанды.

Бөөлдей-оол саазыннарны чеже-даа хатап аңдара-дүңдере түтту. Акша чок. А мен база девидей бердим. Демги столум караанда хамык саа-зыныңы шуптузун коптардым. Чок. Катап-катап дилээри-бе-ле стол караан үжулгаш-даа үжедивис. Куруг. «Канчап билир» дээн ышкаш көңгүс хамаарылга чок өске карак-тарны-даа ажыттым. Аңаа кай-ын чыдар. Ынча хей акшаның оода чаңгыс рубли чыт-кай. Ыыттаар кижи-даа чок. Мен шүүт албаарап калган мен. Бөөлдей-оолдуң арны кызып келди.

— Өске черде хаггаан боор силер — деп, арай боорда үн үндүрдүм.

— Өске хаггаан черим чок, шынап-ла, шиңгээттине бер-ген-дир аа — дээш, ол бүүт-сарт үне халыды. Сөс-даа сөглеп четтиклээн мен. Ол домактың меңээ хамаарыш-канын билдим-даа.

Ооң соонда сагыжым-даа сагыш эвес болган. Бажым кырынче чүүнду кудупкан чүве биле дөмей апарган. Чем безин чиртинмес. «Актыг мен» деп канчаар тайылбыр-лаары билдинмес. Чаңгыс арга — шынап-ла, Бөөлдей-оолдуң акшаны өске черде хаг-ганы шын, ону тып аар бол-за-ла, мээң кырымда чүүнду адырлыр. Ол идегел-биле чурттап чораан мен.

Бир катап, оон бээр чартык ай хире болганда, ооң-биле чунар-бажыңга үжүражы бер-ген мен. Мендилешкен соонда, дораан-на: «Мындаагы ак-шаңар тып алдыңар бе?» деп айтырдым.

— Улус алгаш барган чүве каза тыптыр чүвел аан — дээш, ол хая көрүү берди. Чаңгыс чүүнду мээң бажымче шак ынчаар ийи дугаар кут-тулган.

Оон бээр эжиниң меңээ хамаарылгазы өскерилген. Мени эскербес чүве дег апарган. Бистиң ажылдап ту-рар чериваске келгеш, менче безин көрүнмес, куруг сан-дай турганы-биле дөмей-ге. Ийи-чаңгыс ажыл-албан үжу-рунда үжуражы бергенде, мээң арнымче дорт көрбес, өскээр көөр Акшазын шам-навышааны илден.

Шак ынчаар муччулуп, эжим мурнунга актыымны илередир арга, эп тыпайн турумда, Бөөлдей-оолдуң та-лазындан оон-даа эпчок чүве-ниң тывылганы. Чүл дээрге ол мени «чүве соора тудар» кижи деп чугаа-домаг тара-дып, элээн улуг түңнүг акша-зын «алзыпканын» чугаалап чораан болган. Шак ынчаар эжимниң «чер албазы» билди-не берген. Бир үжурашкаш, ижин-кара чок чугаалажыр деп бодап алдым. Чеже боор, болзуи, ажыы-биле чугаалааш, бодумнуң акшамны берип-тейн кылдыр бодай берген мен.

Оон база бир медээ дыңна-лып келген. Читкен акшазы байырлалдарга кедер костю-мунуң карманынга чораан, шалыг ап турар ол хүн бир кижиниң юбилейинден «кы-лын-халаг» келгеш, уттупкан кижи-дир. Эргн костюмундан дилеп турган. Ол дугайын мээң кадаймныңы эжи, Бөөл-дей-оолдуң чуржузу уруг чу-гаалаан.

Бир хүн ажылдаар черге, чааскаан олурумда Бөөлдей-оол бо кирип келди. Эргин артап кирип келген кижи де-дир үне халыыр эвес. мээң чааскаан орарымны билген эвес, кезек чожуй берген туруп-туруп, база-ла амыр-менди чокта дарганы айтырды. Мен ооң айтырыынга харыы-лаваадым. Шүүт дорт халда-дым.

— Акшаңны кым «чипкен»-дир?

— Кижиге акша чиртпээн мен —деп, доңгун харыы-лааш, ол үне хал-ып бар чы-дыр. Тура халааш, холундан тудуп алдым. Хорадааным, хомудаанымм-даа аажок.

— Актыг черге чүге мени ала караан-биле көрбестедин, чүге мээң дугайымда нүүл тараттың!

— Өлүрду, чидирди, чарып ап көрүңер, ха-дуңма! — деп, ол алгырып эгелээн. Өске өрөөлдерден улус дораан кээп чарып каан. Оон башка, та чүү болур турган. Бөөлдей-оол бурууузун миннир туржук, улам өнемчиди.

— Канчап билбейн чораан кижи боор мен, хулиган ки-жи-дир сен, «кижиниң шокары иштинде» деп чүве ол-дур ийин.

— Ону чүгле сөңээ хамаа-рыштырып болур — дидим, ам-на сээң ёраңны билдим, мээң таныырым, билирим бүгү кижилериң эң өөдежогу сен болдуң.

— А меңээ—сен!—дээш, ол халып чоруй барды. Че, кым-ныы шыныл!

Дангыт ЧЫДЫМ.

ДАЙЫН БОЛГАШ ТАЙБЫҢ

— Сен шөртек болгаш се-мис сен! — деп, бир оол чу-гаалаан.

— А сен өрт дег кызыл да-гаа чүрбээжи-дир сен — деп, өскези харыылаан.

Сарыг баштыг оол семизин чудуруктапкан, демгизи тем-дирий берген. Оон база не-мепкен, семис оол кээп дүш-се-даа, аваангыр тура халааш, эжиниң чаагынче дажаан. Оонна ыглажып эгелээннер.

Ол шимээнден улуг кижи-лер чыгып эгелээн. Сарыг баштыг оолдуң иезин сарыг баштыг хөрөөжен кижи үүнүп кээп, оглун сегирип алган. Се-мис дурт-сынныг оолдуң се-мис иезин келгеш база оглун сегирип ап, аргалаан. Ийи хе-рөөжен ол аразында алгыжар чай тыпаан, ажы-төлүүнүң канчаар кемдеп-кергээнин хы-наары-биле квартираларынче далажыпканнар.

Сарыг баштыг оолдуң иезин бажыңынга келгеш, оглун шинчилеп көрген, чүзү-даа аңаа болган. Ынчалза-даа ол аңаа кайын ооңгургаар, чар-гылдажыры-биле кожазынче маңнапкан.

Содаага киришкени дээш бурууузун билип турар семис оол кайын аңаа олурар, сарыг баштыг оолдуң иезин көрүп каш-ла, орун адаанче караш дээн. Демги ие кире халып кел-сал-ла:

— Силериң азыралда ха-ваныңар кайыл? — деп, айтыр-ган.

— Чүге хаваа чүвел, чүге азыралда чүвел? — деп, өске ие кыптыккан.

— Хаваа болбайн. Шак ын-чаар семиртир азырадып ал-ган болза, бодуңуң күжүн мээң оглумга эвес, а күш-ажылга шенеп чорзун.

— Сээң сарыг баштыг ог-луң мээң оглумну эттеп тур-ган эвес чүве бе? — деп, се-мис оолдуң иезин харыылаан.

— Күжүн ол шенеп турган-дыр.

Ынча дээш бичии тыныш ап турар аразында, сарыг баштыг оолдуң иезин алгыжып турар хөрөөженниң столоваядан баманнар дажыглап турганын сактып келгеш, ону база чу-гаалай каапкан. Ол аразында удуур өрөөлден семис оолдуң адазы үнүп келгеш, кожазы хөрөөженнің эжиктен үндүр чедип каапкан. Оон милицияже билдиришпхин бижиир дээш столунга олурупкан.

Сарыг баштыг оолдуң иезин квартиразынга кире халып кел-сал-ла, удуп чыткан ашаан от-турган.

— Тур, элегер! — деп, ол алгырган. — Хана артында моома мени бажыңындан үндүр идипти. Чүү деп кончуг чүвел бо?

— Бир шак бурунгаар ооң-биле даалылап ордувус чоп...

— Сен даалылап орган сен, а мени аңаа-ла үндүр идипти!

— Ындыг бе? — дээш сарыг баштыг оолдуң адазы хөрек-тенген. —Мээң-биле найыралдыг, а кадайымны үндүр ок-тап турар ышкажыл. Шагдаа черинче өргүүдел кирерим ол, Ынча дээш ол база столга олурупкан.

* * *

— Ойнаар адыгжыгажыңны ап ал — деп, семис оол чу-гаалааш, сарыг баштыг оолга адыын берген.

— Ам ойнаалам че, чогушкан хөрөө чүү боор — деп, сарыг баштыг оол чугаалаан.

— Аваам биле ачам чок, милиция чоруй барды.

— Ойнаал харын, болган чүүлдү уттуптаал. Мээң аваам биле ачам база чок, милиция чорупкан.

— Милициядан чүүнү канчаарлары ол ирги?

— Та, кым билирил оларны. Чоор сен, бистиң хөрөөвис эвес-тир. Паровозту сөңээ бе-лекке бээрим ол, даарта са-молёт эккеп бээр мен.

— А мен сөңээ хола сол-даттар белекке бээр мен.

Тайбың оюн эгелээн.

А ынаар милицияда дайын уламчылаавышаан.

Вячеслав САЯН.

КЫСКА ШООДУГЛАР

— Силериң оглудар бар бе!

— Ийе.

— Ол таакпылаар бе!

— Чок.

— Эки-дир. А өжөө дүнге киир товаар бе!

— Чок.

— Кайгамчык-тыр. Каш хар-лыгыл!

— Дөрт айлыг.

* * *

— Тос шак четкен-дир, уду. Ачаң келгеш чүү дээр ийик!

— Чүү дээр боор, «Аштаа-рымны, аштаарымны» дээр болгай.

* * *

— Биске Ай чоок бе, Аме-рика чоок бе!

— Ай чоок-тур ийик.

— Чүге!

— Ай көстүп турар, а Аме-рика көзүлбес.

«ШЫННЫН» ШАННАЛЫ ДЭЭШ

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ниң байырлалынга тураскааткан «Шын» солуннуң шанналы дээш хүреш «Хүреш» стадионга май 1-де 14 шакта эгелээр.

Аңаа киржирин күзээн мөгелер хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединге кээп бижидерин чалап тур. Даңзыны апрель 30-ге чедир тургузар.

Хүрежир дээн мөгелер болгаш мөге салыкчылары май 1-де 13 шакта «Хүреш» стадионга чыглыр.

УЛУГ САЛДАРЛЫГ

Самагалдайның спорт шко-лазында 510 уруглар хаара туттунган. Оларның 368-м оол-дар. Ында 5 тренер ажылдан турар.

Спорт школазы культураның болгаш күш-дамыр сайзырадырының одаа болу берген. Шыдыраа секциязын Олег Соян, хөрөөжен улуска дзю-дону Максим Дажываа удуртуп турар. Шой көдүрерінге болгаш «Маңнаашкын—силериң кадыкшылыңар» деп клубтар кожээлерде ажылдан эгелээн.

Спорт школазының бааза-зынга Күдерек аттыг клубту ажыдып, баштайгы секциялар-ны эрттиргилээн. Ында хей-хей аныяк оолдар тыва хүрештің аргаларын шиңгээдип ап тур-дар.

Спорт школазы элээдилерниң болгаш аныяктарның күш-дамыр сайзырадыр төвү болу берген. Уругларга спорт-ту болгаш күш-культуржулер мергежилгелерин өөредип, кижизидиргиниң улуг салдарны башкы-тренерлер чедирип турар.

Оларның үндүрген күжүн, арга-дуржулгазын өөренирілери республика чергелиг маргылдааларга көргүзүп, тим-делгени чедип ап турар.

Моторж ТИРЧИН.

БАЙЫРЛАЛ ХҮННЕРИНДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

Хөрбис даанга мотокросс 10.00 шакта эгелээр. «Совет Тыванның 5 чылы» стадионга футбол маргылдаазы 14 шакта болур. Аңаа Абакан, Минусинск, Томск, Кызыл, Туран хоорайларының командалары ойнаар. «Ровесник» деп ыры-хөгжүм ансамблиниң артистери хоорайжыларны 18.30 шакта хөгжүм-шин театрынче чалап тур.

МАЙ 1-ДЕ

12.30 шактан эгелеп Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының аксынга үрер-хөгжүм дыштаныып келгеннерге аян тудар. Оон чартык шак эрткендө үк парктың байырлыг ажыдыышкыны болур. Ногаан театрга, филармонияга «Саян», «Аян» ансамбльдериниң, «Чалыынаскын» болгутүң артистериниң оюну 14 шакта болур. Ол-ла шакта «Хүреш» стадионга «Шын» солуннуң шанналы дээш хүреш маргылдаазы эгелээр.

Хүреш соонда ол-ла стадионга «Агаарга демиресел» деп оюн 15.30 шакта, футбол маргылдаазы 16.00. шакта болур, «Ровесниктиң» көргүзүү 18.00 шакта театрга уламчылаар.

МАЙ 2-ДЕ

Ногаан театрга пионерлер концерти 12.00 шакта эгелээр. Сибирь хоорайларының футболга түүнел маргылдаазы «Совет Тыванның 5 чылы» стадионга 10.00, 12.00 болгаш 14.00 шактарда болур. 10.45. 12.45, 13.45 шактарда аңаа хоорайның школаларының, ПТУ-ларының болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң чиик атлетика эстафетазы эгелээр. А парктың спорт шөлүнге волейболга, баскетболга маргылдаалар 10.00. шакта эгелээр. Атлетиктиг гимнастикага сонуургалдыг кижилер ук маргылдааны «Хүреш» стадионга 11.00 шакта кээп көрүп болур. 15.00 болгаш 18.00 шактарда хөгжүм-шин театрынга «Ровесник» ойнаар.

МАЙ 8-ТЕ

Ол хүн Кызылда аът чарыштырар чер аажок хайыышкынныг болур. Мотоциклдерге маргылдаа 10.00 шакта, аът чарыкы — 14.00 шакта эгелээр. Уран чүүл чогаадылгазының III Бүгү-эвилел фестивалы Ногаан театрга 12.00 шакта эгелээр. Ленин кудумчузунга 10.00 шакта «Тыванның аныяктары» солуннуң шанналы дээш чиик атлетикага эстафета болур. Парика он ийи шактан эгелеп стол теннизиниң маргылдаазын сонуургаңар.

МАЙ 9-ТА

Кызыл гарнизонунуң дайынчыларының болгаш аныяк кызыл шериглериниң чыскаал болгаш ыры байырлалы Ленин кудумчузунга 11.00 шакта эгелээр. Хөгжүм-шин театры 12 шакта хор ырлар байырлалынче силерни чалаар. «Хүреш» стадионга хүреш маргылдаазы 14.00 шакта эгелээр. «Совет Тыванның 5 чылы» стадионга «Спартак» — «Динамо» командаларының хоочуннарының футбол маргылдаазы 18.00 шакта эгелээр.

11.00 шакта хоорайжылар Боом даанче баткаш, дельтапланеристериниң көргүзүүн сонуургап болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

ХОМУДААЛ

Шаг шаа-биле турбас деп үлегер чугааны хым деп кижи бир-ле дугаарында чугаалаан ирги? Ону дилеп тывар арга чок. Бир эвес ындыг арга турган болза, ол кижиге туракаал-даа тургузуп кагза, черле хомудал чок. Шаг шаа-биле турбас дээрзин тарааг-биле көрүп, кулаам-биле дыңнап чор мен.

Үш чыл бурунгаар цехке мастерлеп ажылдап тургеш, чыл түңнели үндүрген хуралга кады ажылдап турган эс-теримни шүгүмчүлээн мен Оларның ортузунда Мария Доңгактың ады база бар. Хурал төнгенде залдан үнүп турувуста, Мария мээң чанымга чеде халып келгеш, чалчык кадайлар дег, чарыл-байн барган:

— Чүге мени адаадың? Менден өске беш кижини адап каарыңга сагыжыг-ла четпес болду бе? Мени шүгүмчүлеп алырыңга хыынханды бе? Ол дээш шаннал алыр боор сен аа?! Кижи сөңээ шүгүмчүледир дээш ажылдап турар эвес. Моон сонгаар мени сен хей үлүс мүрнунга база катап ынчаар шүгүмчүлээр болзунза, көрүп тур шиңме, канчаптар эвес мен. Сен утканда, мен сагыңганда болзун!

Мариянын аас-дылга турал-ын билир турган мен, ынчалза-даа, ооң четпестерин коптарбас аргам чок апарган. Дараазында оон-биле мендилежиримге харыы чок, хая көрүү бээр апарган. Ындыг саазын үштүп эккелгеш, менче сунду.

— Таныжып көргеш, бодалынарны чугаалап көрүлер — дээш, даргам телефон долгай берген.

Мария Чүлдүмовнаның директорга бижээн хомудалы болган. Ында мындыг сөстер барын дораан доктаадып ал-ган мен: «Бистиң цехтиң начальниги Мижит-оол Ховалыг эрткен хуралга санал берип турган, элээн каш эштерни сойгалап шүгүмчүлээн. Ындыг-даа болза, мени бо удаада шүгүмчүлеваан. Чүге ол мени шүгүмчүлевейн барган чылдагаанын билип алыксал-тур мен. Кандыг сагыштыг кижи ындыг болур чүвел? Кара сагыштыг кижи ындыг болур дээрзин кончуг эки билир мен. Мени шүгүмчүлеве-ве деп айтыышкынны аңаа ким бергенил? Кым-даа бер-бес болур ужурлуг. Ынчал кээрге, ол мени боду кара туразы-биле шүгүмчүлевейн барганы ол-дур. Бодүүн ажылчын кижиниң мээң чаңгыс негелдем бар: мени эки шүгүмчүлезин, четпестеримден дүрген чарлып алырымның кара чаңгыс эми ол. Бир эвес цех начальниги дараазында хуралга мени шүгүм-чүлевес болза, үстүкү черлерге хомудалым бижиир мен»...

Мария Чүлдүмовнаның хомудалын директорнуң столунуң кырынга салып каан мен. Телефон-биле чугаа ам-даа доозулбаан. Дараазында хуралга Марияны канчаар шүгүмчүлээрин амдыгааштан эгелеп бодаза эки-дир деп шиитпирлеп алгаш, ооңум базып үне берген мен...

Василий МОНГУШ.

Суксаанда канчаар боор... Алды арга база-ла хорех апаар. Ындыг ийик бе!

Витька! Бичии болгаш телефоннавыт аа! Мен амдыызында...

ТҮР ЫНАКШЫЛ

Кеттингени, каастанганы
Кедергей дээн чалыы
Хек-кыс
Ол-бо чүүче кайгамчылап,
Овуузуннуг чаңнап орган.
Кедөөзинден эртип чыткан
Хек-оол ону эскерип каан.
Чараш кысты чаңгыс
көрген, —
Сагыш-сеткил дойлуп үнген.
Ынакшылын илереткен
Ындынналган ырын ырлаан
Эткен Хек-оол чидиг үнү
Эзим-аргаа дыргын тараан.
Хүнер, дүннер солчуп
эрткен
Күжүр Хек-оол үйгу-дыш
чок.
Ынакшаанны кадын Хектен
Ырап ужар хөөн-даа чок.
Ооң чанын эргий ужуп,
Оңгаар. дескээр эде орып,
Аксы-боску тунгужеге
Алгап келген, мактап
келген.
Үр-даа болбаан, ийи
хектиң
Үүле хөрөө чогуп бүткен.
Чаңгыс черге уя тудуп
Салым-чолуи кожуп алган.
Чараш Хек-кыс идегели
Ша-даа четпээн, ара өшкен.
Эргими боор «ыраажыныңа»
Эткир үнү чоорту читкен.
Бир-ле эртен Хек-кыс оожум
Бирээзинден айтырып-тыр:
— Амырагым, эткит үннүүм,
Аян ырың чүге читти!
— Ашак, кадай болган
соонда
А ооң хөрөө чүү боор! —
дигеш,
Шугулдаксаан Хек-оол
дүрген
Шуглангаштың хая көрген.

Александр ШОЮН.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

Кино

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ловкачи» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (уэткан). Бичии залга: «Собака Баскервилей» 12.00, 15.00, 18.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ну, погоди!» 9.20, «Кин-дза, дза» 10.40, 13.20, «Сила любви» 15.50, 18.20, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Гонцы спешат» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ганг, твои воды замутились» 12.30 16.00, 19.20 шактарда.

агаар

Республикага булуттаар, аязыр. Чамдык черлерге шоолуг эвес чаъс чаар. Диңмирээр чадавас. Соңгу-барын чүк углуг хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаар дүне 1—6 градус чылыыр, а чамдык районнарның девискээринге 0—5 градус соор. Хүндүс 18—23, а чамдык районнарга 9—14 градус чылыг болур.

Кызылга база булуттаар, аязыр. Чаъс чагбас. Соңгу-барын чүк углуг хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне 4—6, а хүндүс 21—23 градус чылыг болур.

Телевидение

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

6.30 — «120 минута». 8.35 — Москва Кремлиниң комендатуразының үлегерлиг-көргүзүглүг оркестриниң концерти. 9.00 —«Чүүдеи болгаш үүгей». 9.30 — А. М. Коллонтай дугайында док. фильм. «Олар баштайгылар турган» деп бөлүктен. 10.10 —«Дебют». О. Аннамурадова ойнаар (фортепиано). 10.30 — Бүгү-эвилелдиң номчукчулар конференциязы. Журнал «Москва». 11.45—«Тэлэнкуца» аас чогаал ансамблиниң концерти. 12.00 —«Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». 12.30 — «Социализм чурттарында». 13.00 — «Чайынналдыр хып-ла...» Уран-чечен телефильм. 1-2 сериялары. Чапсарда 14.05—Бөгүн делегейде. 15.35—«Чеди диам, азы... шаар халдаашкын». Аныяктарның шериг-патриотчу кижизидилгезиниң дугайында. 16.45 —Делегей амыдыралының редакциязы көргүзүп тур: 1. Политиктиг портрет. ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Карой Гросбиле ужуражыышкын. 2. «Бистиң европейжи бажыңывыс. Швед пирамидалар» 17.50 —Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 18.20—«Ыры-88» 19.40 — «Өг-бүле экраны». «Витя Глушаков —аңчыларның өөнүү», Уран-чечен фильм. 21.00—«Ye». 21.35 —Суббота кежээзинде. Телетаныылга. Мария Биешу. 23.05—«Телекөрүкчүнүң спутниги». 23.40—Медээлер. 23.45 —00.30 —Даштыкы эстрада артистериниң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15—Студия көргүзүп тур. «Курантылар». 9.00—Аянашкаа: демиселдиң болгаш удурланыышкынның ырлары. Революсчу плакат. 10.00 — «Кадыкшыл». 10.50—Сээн ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин. «Совет чазактың эзлчеглиг сорулгалары». 11.30 —Школа: өскериллер үеэзи. СЭКП ТК-ның февраль (1988ч.). Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр улус өөредилгезин эде тургузар талазы-биле Литва ССР-ниң Аникшчяйск районунуң ажылының дуржулгазы. 12.20—«Делегейни дескиндир». Киноальманах. 13.20 — Орус культура дугайында беседа. «XVIII чүс чыл төнчүзүнүң база XIX чүс чылдың эгезинің аныяк кижизи». 14.00—«Бүзүренчиг-даа болза, эдептиг». Чагаа шагы. 15.00 —Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 15.40—«Тыртыжыышкын». Улуучу ырларының «Истокин» ансамблиниң концерти. 16.10 —«Хууда бодал». Уран-чечен фильм. 17.40 — «Мультипликация дугайында тоолдар». 18.25—ССРЭ биле АКШ-тың өөренирілериниң телекөвүрүү. Чугааны уламчылаалыкар. 19.30 — Суг полозу. Делегей маргылдаазы. 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Уттундурбас музыка кежээлери. С. Прокофьев. Концерт. 21.00 — «Ye». 21.35—23.10—«Кол кудумчулап оркестрлиг» Уран-чечен фильм.

Адрезивис: 667000 Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчуу, 100.

ШЫННЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ

КИЛДИСТЕРНИҢ: партийжи амыдырал килдизиниң 3-36-82, совет тургузуг килдизиниң 3-37-11, улаттыр килдизиниң 3-36-73, чаагаа килдизиниң 3-39-03, культура килдизиниң 3-39-15, көдээ ажыл-агый килдизиниң 3-41-16, социал айтыргылар килдизиниң 3-41-23, корректорларның 3-37-11, бухгалтерияның 3-43-41. солуун келбейн барганда 2-32-75-ке долгаар.

Чылда 300 катап үнер. Хемчээли 2 парлалга амаазы. Тиражы 24637 экз. Солуннуң индексизи 54241.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном седиириниң төрөөлериниң талазы-биле кыдыг комитединиң типографиязы, Кызыл, Шетинниң биле Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 2802. ТС—00690.